Makale Gönderim Tarihi : 06.06.2024
Makale Kabul Tarihi : 06.08.2024
DOI: 10.33419/aamd.1534126

ALMANYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI SİYASİ ARŞİVİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

KADİR KON*

ÖZ

Bu makale, Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'ni tarihsel perspektiften ele almayı ve bu arşivin modern dönem Türk tarihi açısından önemini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. 1870'te kurulmuş olan Siyasi Arşiv, yalnızca bağlı bulunduğu Dışişleri Bakanlığı ile değil aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni de içine alacak şekilde modern dönem Türk-Alman ilişkilerinin tarihiyle de yaşıttır. Bahis konusu bu dönem aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkilerin askerî ittifaktan kültürel ve ticari ilişkilere kadar hemen her alanda neredeyse kesintisiz bir yoğunluk ve devamlılık göstermesiyle dikkat çekmektedir. Almanya'nın dış politikasının hafızası olan Siyasi Arşiv, kendi tarihiyle de 1871'den günümüze kadar birçok farklı isim ve rejimin hüküm sürdüğü, zirvelerin ve diplerin göründüğü sancılı Alman tarihinin bir izdüşümü olma özelliğine sahiptir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Weimar Cumhuriyeti Almanya'sının devlet kurumlarını yeniden düzenlemesinden Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi de nasibini almış ve bugün de geçerli olan arşivleme sistemi 1921'den itibaren kullanılmaya başlamıştır. Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te Üçüncü Alman İmparatorluğu'nun yıkımıyla sonuçlanması üzerine bir kurum olarak Dışişleri Bakanlığı ve ona bağlı olan Siyasi Arşiv, 1945-1951 yılları arasında kurumsal varlıktan yoksun kalmıştır. Dolayısıyla arşivde altı yıllık döneme ait herhangi bir dışişleri belgesi mevcut değildir. Bunun yanında Dışişleri

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul/TÜRKİYE, kadirkon@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3425-5365

Siyasi Arşivi, 1945 yılında Almanya'yı işgal eden Müttefik Devletler tarafından ele geçirilmiş ve arşiv İngiltere, ABD ve Fransa tarafından incelenmek üzere bütünüyle Londra'ya taşınmıştır. 1949'da kurulan Federal Almanya Devleti'nin uzun çabaları ve yapılan pazarlıkları sonucunda bu arşiv, 1956 yılından itibaren yeni devletin başkenti Bonn'a taşınmış ve Almanya dışişleri, hafızasına yeniden kavuşmuştur. Arşiv İngiltere'de iken Müttefik tarihçilerce başlatılan Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerinin kamuoyuyla paylaşılması süreci, 1959'dan itibaren Alman tarihçiler tarafından Modern Tarih Enstitüsü (Institüt für Zeitgeschichte) bünyesinde devam ettirilmiştir. Böylece Almanya'nın Dış Politika Belgeleri (Akten zur Auswärtigen Politik Deutschlands) başlığı altında 1918'den 1995'e kadarki döneme ait onlarca ciltten oluşan belge neşredilmiştir. Almanya tarihi belgelerin kamuoyuna açılması için, istisnai belgeler dışında otuz yıllık bir sürenin geçmesini öngörmektedir. Dışişleri Siyasi Arşivi'nin Türkiye'nin son yüz elli yılındaki uluslararası ilişkileri yanında bu süreçteki modernleşme çabalarının anlaşılması konusunda da eşsiz bir kaynak sunduğunu belirtmek gerekir. 1880'lerden 1918'e kadarki dönemde gerek II. Abdülhamid saltanatında gerekse de Birinci Dünya Savaşı'nı da kapsayan İkinci Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki iktidarı döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler devamlılık göstermiştir. Diplomatik ilişkilerde 1918-1924 yılları arasındaki kesintiden sonra 1944'e kadar Türk-Alman ilişkileri kültürel ve özellikle Almanya Türkiye'nin en önemli dış ticaret partneri olduğu için ticari anlamda adeta zirveyi görmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1951-1952'de) yeniden kurulan diplomatik ilişkilerde ise bilhassa 1961'den sonra Türk-Alman ilişkileri ortak NATO üyeliği ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (1993'ten sonraki adıyla Avrupa Birliği) süreciyle birlikte yeni bir boyut kazanarak günümüze kadar kesintisiz bir devamlılık ve yoğunlukla sürmüştür. Bu dönemde Türkiye'den Almanya'ya gitmeye başlayan Türk işçiler ve sayıları bugün milyonlarla ifade edilen Almanya'da yaşayan Türk topluluğu ile iki ülke ve millet arasındaki ilişkiler neredeyse kopması imkânsız bir hâl almıştır. Dolayısıyla Alman Federal Arşivi (Bundesarchiv) ve diğer arşivleriyle birlikte, Almanya'nın Dışişleri Siyasi Arşivi modern dönem Türk tarihinin anlaşılması ve yazılması açısından yadsınamaz bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Arşivcilik, Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi, Osmanlı İmparatorluğu, Türk Alman İlişkileri, Türkiye.

THE HISTORICAL EVOLUTION OF THE POLITICAL ARCHIVE OF THE GERMAN MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE MODERN TURKISH HISTORY

ABSTRACT

This article aims to introduce the Political Archive of the German Foreign Ministry from a historical perspective and explain its significance in writing the modern Turkish history. Being established in 1870, the history of the Political Archive is of the same age not only as its affiliated Ministry of Foreign Affairs but also as the relations between Türkiye and Germany in the late Ottoman Empire and the subsequent Republic of Türkiye. This period is marked by almost uninterrupted and intense relations between the two countries across various fields, including military alliances, cultural exchanges, and commercial activities. The Political Archive, which serves as the repository of Germany's foreign policy memory, reflects the tumultuous history of Germany from 1871 to the present day which encompasses various names and regimes, as well as numerous highs and lows. The Political Archive of the Ministry of Foreign Affairs was influenced by the reorganization of state institutions in the Weimar Republic which was established following the First World War and the archiving system, which remains in use today, was established in 1921. Additionally, with the end of the Second World War in 1945 and the destruction of the Third German Reich, the Ministry of Foreign Affairs and its Political Archive ceased to exist between 1945 and 1951. Therefore, there are no Foreign Office documents from this six-year period. In 1945, the Foreign Office Political Archive was seized by the Allied Powers occupying Germany and transported to London for examination by Britain, the United States, and France. As a result of extensive efforts and negotiations by the Federal Republic of Germany, established in 1949, the archive was moved to Bonn, the new capital, in 1956. This relocation allowed Germany to regain its foreign affairs memory. The publication of the documents from the German Foreign Ministry, initially begun by Allied historians during the archive's tenure in England, persisted under German historians in 1959 through the Institute for Contemporary History (Institut für Zeitgeschichte). As a result, numerous volumes of documents spanning the years from 1918 to 1995

were published under the title Germany's Foreign Policy Documents (Akten zur Auswärtigen Politik Deutschlands). Germany typically enforces a thirty-year period, with some exceptions, before historical documents can be made accessible to the public. It's worth noting that the Political Archive of Foreign Affairs serves as a unique resource for analyzing Türkiye's international relations over the past century and a half, alongside its endeavors toward modernization throughout this era. From the 1880s to 1918, there were uninterrupted relations between the two countries both under Abdulhamid II, the Second Constitutional Period and the rule of the Union and Progress Party which also covers the First World War years. Following the interruption of diplomatic ties between 1918 and 1924, Turkish-German relations reached their zenith until 1944, particularly flourishing in cultural and commercial domains, with Germany emerging as Türkiye's foremost foreign trade partner. In the diplomatic relations re-established after the Second World War (in 1951-1952), particularly gaining momentum after 1961, Turkish-German relations took on a new dimension with their shared NATO membership and Türkiye's involvement in the European Economic Community (the European Union from 1993 onwards) process. Since then, the bilateral relations have persisted with uninterrupted continuity and intensity up to the present day. During this period, fueled by the influx of Turkish laborers migrating to Germany and the establishment of a sizable Turkish community, now numbering in the millions, the bonds between the two countries and their peoples have grown remarkably resilient, forging an almost inseparable connection. Hence, Germany's Political Archive of Foreign Affairs, alongside the Federal Archive (Bundesarchiv) and other archival repositories, holds undeniable significance for understanding and documenting the modern Turkish history.

Keywords: Archiving, German-Turkish Relations, Germany, Ottoman Empire, Political Archive of the German Foreign Ministry, Turkiye.

GİRİŞ

İnişli çıkışlı bir tarihî süreçte isimleri ve rejimleri değişse de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve Alman devletleri arasındaki ilişkiler neredeyse kesintisiz bir devamlılık ve yoğunlukla süregelmiştir. İki millet arasındaki ilişkiler Türk devletinin modernizasyonunda genellikle bir "öğretmen-öğrenci" ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki siyasi gelişmelere hâkim olan Şark Meselesi'nde yükselen taze güç Almanya'nın Osmanlı'nın Avrupalı büyük güçlere karşı mücadelesinde bir "denge" unsuru olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Birinci Dünya Savaşı'nda ise bu iki millet/devlet İtilaf Devletleri'ne karşı "silah arkadaşlığı" adını verdikleri bir müttefiklik ilişkisi ile kader birlikteliğine girmişlerdir. Almanya ve Türkiye'nin müttefiklik ilişkisi her iki imparatorluğun yıkımıyla sonuçlanmışsa da 1918 sonrası dönemde iki ülke/millet arasındaki ilişkilere baktığımızda bu ilişkinin günümüze kadar uzanan süreçte (aradaki bazı kısa kesintilere rağmen) sürekliliğini ve yoğunluğunu sürdürdüğünü görürüz. Tarihin bu son yüz elli yıllık döneminde Türkler iki devletle (Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti) varlıklarını sürdürmüşken Almanların çok daha farklı rejimlerde ve isimlerde devlet yapılarını sürdürdükleri görülmektedir. Burada bahis konusu olan Almanlar/Alman devleti elbette taşıyıcılığını Prusya'nın oluşturduğu ve başından itibaren Habsburgların/Avusturya'nın dışarıda kaldığı Almanya İmparatorluğu ve devamı devletler/rejimlerdir. Öyle ki Almanlar, Alman İmparatorluğundan (1871-1918) Weimar Cumhuriyeti'ne (1918/19-1933); Hitler Almanya'sından (III. Deutsches Reich, 1933-1945) Federal (Batı) Almanya'ya (1949-1990) ve en nihayetinde Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşiminden (1990) günümüze kadar gelen (Federal Almanya Cumhuriyeti) bir devlet geleneğini sürdürmüş bir millettir.

Bu çalışma 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan Türk ve Alman devletleri arasındaki ilişkilerin yazımında ve anlaşılmasında tarihçilerin başvurmak zorunda oldukları en önemli Alman arşivlerinden birisi olan Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'ni, arşivin yüz elli yıla varan tarihi ile birlikte genel hatlarıyla ele alıp tanıtmayı amaçlamaktadır. Aslında Dışişleri Siyasi Arşivi Türkiye'deki *Germanophone* tarihçiler tarafından iyi bilinen bir arşivdir zira burası Almanya (ve de onunla bağlantılı olarak Türkiye) ile ilgili konularda Türk araştırmacıları, tarihçileri ve doktora öğrencileri için başlıca müracaat kaynağı olma özelliğine sahiptir. Bu yüzden de Dışişleri Siyasi Arşivi Türkiye'ye dair yazılmış sayısız tarih çalışmasına temel teşkil etmiştir.

Üç ana başlıktan oluşan çalışmanın birinci bölümünde Türk/iye-Alman/ya siyasi ilişkilerinin 1870'lerden yakın zamana kadarki geçmişi ana hatlarıyla ve kronolojik bir sırayla hatırlatılacak; ikinci bölümde Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin (Das Politische Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes) kuruluşundan günümüze uzanan tarihi süreçteki değişimi ve gelişimi ortaya konulacak ve nihayet üçüncü bölümünde de Dışişleri Siyasi Arşivi'nin kullanımının modern dönem Türk tarihindeki yeri ve önemi tartışılacaktır. Bu bölümde ayrıca Siyasi Arşiv'den faydalanmaya yönelik bazı pratik bilgiler de verilecektir.

I. Modern Dönem Türk-Alman İlişkilerinin Tarihine Genel Bir Bakış

Prusya Devleti önderliğinde 1866'da kurulan Kuzey Alman Birliği'nin (1870'de Avusturya dışındaki güney Alman devletleri de bu birliğe dâhil olarak) Fransa'ya karşı giriştiği savaşın (1870-71) zaferle sonuçlanmasının ardından Paris'teki Versailles Sarayında ilan edilen II. Alman İmparatorluğu (18.01.1871) o güne kadar kıta Avrupa'sındaki güç dengelerini kalıcı bir şekilde değiştirecektir. Prusya Kralı I. Wilhelm'in Alman İmparatoru olarak tahta çıkmasıyla nihayet gerçekleştirilen Alman Birliği ve "Milleti" olma rüyası ile birlikte yeni Almanya o andan itibaren önce Avrupa'nın, ardından da dünyanın yükselen bir gücü hâline gelecektir[1]. Bu yükselen yeni güç Avrupa'nın "hasta adamı" imajının ölümcül sonuçlarıyla 1877/78 Osmanlı-Rus Harbi'yle karşılaşan Osmanlı İmparatorluğu için ise Şark Meselesi'nde yeni "denge" unsuru olacaktır[2]. Nitekim İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı geleneksel "koruyucu" tutumunu 1878'den itibaren terk etmeye başlamasıyla "büyük güçlerle" mücadelesinde dengeleyici büyük bir gücün ihtiyacını hisseden II. Abdülhamid yönetimindeki Osmanlı Devleti 1880'lerin başından itibaren Almanya ile bir yakınlaşma arayışına girmiştir[3]. Avrupa güç

1 Alman İmparatorluğu'nun 1871'deki ilanından önceki birlik ve Alman milleti oluşturma sürecinin toparlayıcı bir özeti için bk. Peter Zolling, **Deutsche Geschichte von 1871 bis zur Gegenwart**, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2005, s.13-30.

2 Almanya'nın Şark Meselesi'nde nasıl yeni bir "denge" unsuru olarak nasıl ortaya çıktığını ortaya koyan başarılı bir çalışma için bk. Gregor Schöllgen, Emperyalizm **ve Denge. Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914**, Çeviren: M. Sami Türk, Kronik Yayınları, İstanbul 2022.

3 İlber Ortyalı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018 (17. Baskı); Feroze A. K. Yasamee, **Abdülhamid'in Dış Politikası. Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888**, Çeviren: Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018. Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya'nın öncülü Prusya Krallığı arasındaki ilişkiler ise geriye doğru 18. Yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanır. Bu dönemde

dengeleri açısından Çarlık Rusya'sını Fransa'dan uzak tutma politikasını dış politikasının önceliği olarak benimseyen Almanya'nın kurucu Başbakanı Otto von Bismarck Osmanlı üzerinde planları olan Rusları gücendirmemek adına bu yakınlaşma çabalarına mesafeli durmuşsa da 1890'da *Kaiser* II. Wilhelm tarafından Başbakanlıktan alınmasından sonra Almanya'nın Osmanlı'ya karşı politikasında önemli bir değişim başlamıştır. Bu anlamda 1890'lı yıllarda Almanya'nın elit çevrelerinde tebarüz eden ve taraftar kazanan "Dünya Gücü (Weltmacht)" olma politikası bir anlamda Alman İmparatoru II. Wilhelm'in şahsında temsilcisini bulmuştur. Nitekim II. Wilhelm'in inisiyatif almasıyla[4] Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında Almanların ekonomik imtiyazlar elde etmesiyle başlayan ilişkiler gittikçe çok yönlü ve girift bir hâl almıştır. Öyle ki bilhassa 1903'ten itibaren Bağdat Demiryolu Projesi'nde somut adımlar atılıp inşa sürecinin başlamasıyla birlikte proje Avrupalı büyük güçlerin dikkatini üzerine çekmiş ve kısa zamanda uluslararası siyasetin bir meselesi hâline gelmiştir. Gittikçe artan ve kompleks bir yapı hâline gelen Türk-Alman ilişkileri bir aşamadan sonra geri dönülemez noktaya ulaşmıştır. Bu durumsa bir bakıma 1914'teki Türk-Alman ittifakı yolundaki taşların döşenmesine vesile olmuştur. Ticari, askerî ve kültürel zeminde çeşitlenip gelişen iki ülke ilişkileri[5] II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra da

Prusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1790'da Rusya'ya karşı etkili olmayan bir ittifak dahi kurulmuştur. Osmanlı-Prusya İttifakı için bk. Kemal Beydilli, **1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı**, İstanbul 1984. Almanların Osmanlı'ya/Türklere olan ilgisi ve bu ilginin tarihle ilgili eserlerde kendini göstermesi de oldukça eski tarihlidir ancak modern manada 18. yüzyıldan başlatılabilir. Bu konuda genel bir çerçeve çizen makale için bk. Remzi Avcı, "Diplomasi Oryantalizm ve Alman Tarih Yazımında Osmanlı Devleti", **Dünya'da Osmanlı Tarih Yazımı-I-**, Editörler: Ahmet Özcan, Özhan Kapıcı ve Yalçın Murgul, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2020, s.279-305.

4 Bu anlamda II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğuna yaptığı seyahatler ve II. Abdülhamid'le kurduğu yakın münasebetler bunun en tipik göstergeleri olarak belirtilmelidir. Alman imparatorunun Osmanlı Devleti'ne ziyaretleri hakkında bk. Ö. Kürşad Karacagil, "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)", **Türkiyat Mecmuası**, C 24/Güz, 2014, s.73-97; İlona Bayraktar, "Kaiser II. Wilhelm'in İstanbul'a Üç Ziyareti ve Hediyeler", **İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53, İstanbul 2010, s.59-96.

5 Osmanlı-Alman askerî ilişkileri ve silah ticaretinin diplomatik ve siyasi boyutları hakkında bk. Naci Yorulmaz, **Büyük Savaşın Kara Kutusu: II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası**, Çeviren: Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018. Türk-Alman ilişkilerinin İkinci Meşrutiyet dönemindeki kültürel boyutu için bk. Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu". 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015 (3. Baskı). Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin uzun vadeli sonuçlar

sürmüştür. 1912 Balkan Savaşı'nda alınan utandırıcı mağlubiyet ve akabinde yaşanan iç siyasi gelişmeler (Babıali Baskını ve Mahmut Şevket Paşa suikastı) 1913 ortasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin inisiyatifi ele almasına yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908'de başlayan çok partili meşruti rejim tek parti iktidarına dönüşmüştür. Aynı dönemde Liman von Sanders başkanlığında bir Alman askerî misyonunun Osmanlı kara ordusunu reforme etmek üzere ülkeye davet edilmesi 1880'lerden bu yana süregelen Türk-Alman askerî ilişkilerinin yeni bir aşamasına işaret etmektedir[6]. Bu süreçte Avrupa'da gelişen yeni siyasi ve askerî durumlar ise iki ülke arasındaki ilişkileri çok daha ileri bir noktaya taşıyacaktır. Nitekim çıkacak dünya çapındaki bir paylaşım savaşının kurbanı olmaktan korkan Osmanlı idarecileri bir büyük Avrupalı gücün müttefikliğini hayati önemde görüyorlardı. Çeşitli nabız yoklamaları sonunda ilişki altyapısı en hazır durumda olan Almanya ön plana çıktı. Her ne kadar Almanlar ilk başlarda Türklerle bir ittifaka sıcak bakmamışlarsa da sonunda Enver Paşa vasıtasıyla yapılan ittifak teklifine olumlu cevap vermek durumunda kalmışlardır. Almanların ittifak teklifini kabul etmelerindeki en büyük etken, Fransa ve Rusya'nın dâhil olacağı muhtemel bir kıta Avrupa'sı savaşında, daha önceden planlamalarını yaptıkları tek cepheli savaş umutlarının (Schlieffen Plan) gerçekleşemez olmasını görmüş olmalarıydı. Sonuçta iki tarafın da menfaatine olacak şekilde Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa ile Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Wangenheim arasında 2 Ağustos 1914'te gizli bir ittifak antlaşması imzalanmıştır[7]. Almanya, Dünya Savaşı'nda güçlü sömürgeci düşmanlarına karşı Osmanlı sultanının Dünya Müslümanlarının halifesi olmasından ve topraklarının jeostratejik konumundan faydalanacak, Osmanlı Devleti de artık nefes alamaz hâle geldiği

doğurmasında en etkili Almanlardın başında Freiherr von der Goltz (Paşa) gelmektedir. 1883-1895 yılları arasında Osmanlı askeri akademisindeki eğitmenliği yeni kuşak Türk subayları üzerinde etkili olduğu kadar Osmanlı-Alman silah ticaretindeki arabuluculuk rolüyle de öne çıkmış (Yorulmaz, **a.g.e.**, s.128-150) bir isimdir. Goltz Paşa en son Birinci Dünya Savaşı'nda Bağdat merkezli VI. Osmanlı Ordusuna komuta etmiş ve 1916'da Bağdat'ta ölmüştür. Goltz Paşa'nın hayatı hakkında yazılmış en kapsamlı eser için bk. Carl Alexander Krethlow, **Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz Pascha. Eine Biographie**, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2012.

6 1913 yılı aralık ayında gelen Alman Askerî Misyonu ve savaş öncesi Türk-Alman görüşmeleri hakkında bk. Carl Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914. Osmanlı Savaşa Neden ve Nasıl Girdi?**, Çeviren: Kadir Kon, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

7 Mühlmann, **a.g.e.**, s.77-84 ve (2 Ağustos tarihli gizli antlaşmanın maddeleri için) s.171,172.

kapitülasyonlardan ve ensesinde hissettiği Rus tehdidinden kurtulmuş olacaktı[8]. Böylece Türk-Alman ilişkilerinin tarihteki en ileri aşamasını meydana getiren bu ittifakla 1918 sonlarına kadar devam edecek bir "silah arkadaşlığına" ve kader birlikteliğine girişilmiş oluyordu. Avusturya-Macaristan, Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve sonradan Bulgaristan'ın da ekleneceği ve İttifak Devletleri olarak adlandırılan bu askerî birliktelik İngiltere, Fransa ve 1917'de savaştan çekilen Rusya'nın çekirdeğini oluşturduğu İtilaf Devletleri'ne karşı (sonradan İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri ve diğer bazı küçük devletler bu bloğa dâhil oldular) 1918 Sonbaharında savaşı kaybedince iki ülke arasındaki resmi ilişkiler bir anda kopmuş ve herkes kendi başının çaresine bakmak durumunda kalmıştır. Böylece Almanlarla Türkler arasındaki resmi ilişkiler yaklaşık altı yıllık bir inkıta dönemine girmiş oluyordu. Bu süreçte Almanya, İtilaf Devletleri'nin ağır şartları haiz Versailles Barış Antlaşmasını (1919) imzalamak zorunda kalırken Sultan Vahdeddin'in başında bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu da 1920'de İtilaf Devletleri'nin dayattığı Sevrés Barış Antlaşması'nı kabul etmek durumunda kalıyordu. *Weimar Cumhuriyeti Almanya'sı* bir anlamda kaderine boyun eğip Versailles Antlaşması'nın şartlarını yerine getirmeye çabalarken[9] Sevrés Barış Antlaşması Anadolu'da

8 Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi hakkında bk. Mustafa Aksakal, **Harb-i Umumi Eşiğinde. Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010. Necmettin Alkan, **İmparatorluğun Son Savaşı. Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?**, Timaş Yayınları, İstanbul 2020. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman askerî ittifakı için bk. Carl Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege,** Leipzig 1940; Ulrich Trumpener, **Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu 1914-1918,** Çeviren: İbrahim Tolga Kara, Selenge Yayınları, İstanbul 2023. Mustafa Çolak, **Enver Paşa. Osmanlı-Alman İttifakı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, **Savaşanların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki İslamcı politikaları için bk. Kadir Kon, **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi**, Küre Yayınları, İstanbul 2013. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Ermeni tehciri sırasındaki uygulamalar nedeniyle hâlen Türkiye'nin karşısına uluslararası politikada bir şantaj konusu olarak çıkartılmaya devam eden sözde Ermeni soykırımı iddialarının bir başka yönünü, bu sözde soykırımda "Almanya'nın rolünü", Alman arşiv belgeleri üzerinden değerlendiren bir çalışma için bk. Selami Kılıç, **Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle Ermeni Sorunu ve Almanya,** TTK Yayınları, Ankara 2015.

9 Weimar Almanya'sı hakkında bk. Hans Mommsen, **Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933**, Ullstein Verlag, Berlin 2009 (3. Baskı). Weimar Cumhuriyeti dönemi Türk-Alman ilişkileri hakkında bk. Sabine Mangold-Will, **Begrenzte Freundschaft. Deutschland und die Türkei 1918-1933**, Wallstein Verlag, Göttingen 2013; Türkiye'nin Weimar Almanya'sı ile ilişkileri yanında 1933'ten 1939'a kadarki Nazi Almanya'sı dönemini de ele alan bir çalışma için bk. Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939). İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik**

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yapılan Milli Mücadele hareketiyle geçersiz kılınmış ve nihayet 24 Temmuz 1923'te Lozan'da İtilaf Devletleri ile Türk tarafının yeni temsilcileri (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti) arasında yeni bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla varlığına son verilen Osmanlı Devleti yerine (kısa sürede Türkiye Cumhuriyeti adını alacak) yeni bir devletle yapılmış ve Osmanlı'nın varisi olan bu yeni devlet uluslararası sistemce resmen tanınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın son barış antlaşması olan Lozan Antlaşması'nın ardından Almanya'da ve Türkiye'de kurulan cumhuriyet rejimleri arasında 3 Mart 1924'de diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur[10]. Diplomatik ilişkilerin yeniden inşasıyla birlikte iki ülke arasındaki ticari ve kültürel münasebetler yeni Türkiye'nin Batılılaşma yolunda giriştiği modernleşme çabalarında Almanya'yı Cumhuriyet rejiminin en önemli tedarikçisi ve teknik manada destekçisi konumuna getirmiştir[11]. Kültürel ilişkiler bağlamında 1933 üniversite reformu ile Nazi Almanya'sından kaçan bilim adamlarından bazılarının aynı

İlişkiler, TTK Yayınları, Ankara 2013 (2. Baskı). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye ile Almanya arasındaki askerî ilişkilerle alakalı çıkan çalışmalar için bk. Gerhard Grüsshaber, **Türk Ordusunda Alman Ruhu. Bir Askeri Teknoloji Transferi Tarihi**, Çeviren Borkurt Leblebicioğlu, Say Yayınları, İstanbul 2022. Resul Alkan, **Türk Ordusunda Son Alman General Hilmar von Mittelberger**, Timaş Yayınları, İstanbul 2022. Aynı dönemdeki Türk-Alman basın ilişkileri üzerine yazılan çalışmalar için bk. Ahmet Asker, **Kemalist Türkiyeden Nazi Almanyasına Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939**, Libra Yayınları, İstanbul 2014. Berna Pekesen, **Zwischen Sympathie und Eigennutz. NS-Propaganda und die türkische Presse im Zweiten Weltkrieg**, Litverlag, Münster 2014. Resul Alkan, **Türkische Post. Türkiye'de Bir Alman Propaganda Gazetesi 1926-1944**, Çeviren: Arif Ünal, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2024.

10 Weimar Cumhuriyeti Almanya'sı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması hakkında bk. Mangold-Will, **a.g.e**., s.117-130. Bu konuda ayrıca bk. Koçak, **a.g.e.**, s.6-16. 1920'li ve 30'lu yıllarda Almanya'da daha önce (Birinci Dünya Savaşı'nda) Osmanlı ordusunda görev yapmış Alman savaş gazileri Türk dostluğunu öne çıkaran ve Şark nostaljisinde bir dernek etrafında birleşerek çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Dernek üyeleri Türkiye'deki gelişmeleri (Milli Mücadele ve sonrasındaki rejim değişikliği süreci gibi) yakından takip ediyorlardı. Bu bağlamda Türkiye ile Almanya arasında diplomatik ilişkilerin yeniden tesisini de içeren sürece dair bir çalışma için bk. Yusuf Ziya Altıntaş, "Osmanlı Ordusunun Alman Gazileri: Bund der Asienkämpfer ve Türkiye'de Cumhuriyetin İlanı Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Siyaset, Toplum ve İTÜ**, Editör: Ebubekir Ceylan, İTÜ Yayınevi, İstanbul 2023, s.178-213.

11 Almanya ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin boyutu için bk. Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015. Türkiye ile Almanya arasındaki kültürel ilişkiler (askerî eğitim konularını da kapsayacak şekilde) Weimar döneminde de Nazi rejimi döneminde de hız kesmeden devam etmiştir. Bk. Koçak, **a.g.e**., s. 38-48 ve 174-188.

yıl Türkiye'ye kabul edilmeye başlanması ilginç bir tevafuk oluşturmuştur. Sayıları altmışı geçen (çoğu Yahudi asıllı) Alman akademisyenler kapatılan Darülfünun yerine kurulan İstanbul Üniversitesi'nin yeni kadrosunda önemli bir yer tutarken, bu akademisyenler yeni bilim dallarının oluşumunda önemli katkılar sunmuşlardır[12].

1930'lara gelindiğinde Türkiye de dâhil Avrupa'nın önemli bir kısmında otoriter tek parti rejimleri hâkim olurken devletler arasında Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmalardan memnun olanlar ve olmayanlar olarak revizyonist ve anti-revizyonist ülkeler ayrışması belirginleşmiştir. Genelde İtalya ve Almanya gibi otoriter-diktatoryal devletler revizyonist bir çizgide hareket ederken Türkiye bu süreçte İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği anti-revizyonist devletlere yakın bir politikaya yönelmiştir. Öte yandan Türkiye'nin Almanya ile olan ticari ve kültürel ilişkileri 1933'te revizyonist Hitler'in iktidara gelmesine rağmen 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına kadar artarak devam etmiş ve hatta birçok bakımdan (bilhassa ekonomik ilişkilerde) en üst noktasına, bir başka ifadeyle bağımlılık seviyesine ulaşmıştır[13]. Öyle ki

12 Türkiye'ye gelen Alman akademisyenler konusunda şu eserlere bakılabilir: Arnold Reisman, **Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011 (2. Baskı); Fritz Neumark, **Boğaziçinde Sığınanlar. Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim, Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953**, Çeviren: Şefik Alp Bahadır, Kopernik Yayınları, İstanbul 2017; Reiner Möckelmann, **İkinci Vatan Türkiye. Ernst Reuter'in Ankara Yılları**, Çeviren: Ahmet Arpad, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

13 Bk. Yaya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s.210-212. Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya arasındaki kültürel ilişkiler Türk eğitim sisteminde kalıcı etkiler bırakacak şekilde hem Weimar Almanya'sı dönemini hem de Nazi Almanya'sı dönemini kapsayacak şekilde devamlılık sergilemesi bakımından dikkat çekicidir. 1932 yılında Almanya'daki yüksek okullarda 137 öğrenci öğrenim görüyorken 1937-1938 öğretim yılında Almanya'da Türk devletinin gönderdiği 100'ün üzerinde Türk öğrenci öğrenim görmekteydi. Aynı dönemde Türkiye devletinin yurtdışına gönderdiği öğrencilerin toplam sayısının 273 olduğu göz önünde bulundurulursa eğitim konusunda Almanya'nın ağırlığı daha iyi anlaşılır. Bk. Koçak, **a.g.e.**, s.43 ve 181. Yine Almanya'da aldıkları eğitim sonrasında döndükleri Türkiye'de eğitim sistemine derin etkileri düşünüldüğünde şu isimler dikkat çekicidir: Kemal Kaya (1903-1966) 1928'de eğitim için Frankfurt am Main'da bulunan Yüksek Öğretmen Okulu'na gitmiş; Mahmut Münir Raşit Öymen (1900-1997) 1933'te Frankfurt Pedagoji Akademisi'nin bitirmiş; Bedii Ziya Egemen (1908-1967) 1931'de Frankfurt Pedagoji Akademisi'ne başlamış ve Seniha Tunakan (1908-2000) da yine eğitim için 1936'da Berlin'deki Kayzer Wilhelm Antropoloji Enstitüsü'ne gitmiştir. Bu isimler ve faaliyetleri hakkında bk. Mustafa Gençer, "Erken Cumhuriyet Döneminde Almanya ile Eğitim İlişkileri", **Erzurum Atatürk Üniversitesi, 100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-14 Ekim 2023)**, henüz yayımlanma aşamasında olan bu bildiri metnini benimle paylaştığı için Mustafa Gençer'e müteşekkirim.

ilk etapta İtalya'nın yayılmacı emellerine karşı yapılmış olan 19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız ittifak antlaşması (Karşılıklı Yardım Antlaşması)[14] İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Türkiye'yi Almanya'nın başını çektiği Mihver Devletleri'ne karşı bir savaşa zorlamasına rağmen Türk-Alman ilişkileri İsmet İnönü'nün uyguladığı "denge" politikası sonucu 2 Ağustos 1944 tarihine kadar devam etmiştir[15]. Sovyetler Birliği'nin başı çektiği Müttefik Devletlerin artan baskıları ve Almanya'nın savaşı kaybedeceği netlik kazanınca Türkiye Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştır. En nihayetinde ise savaşın son aylarında toplanan Yalta Konferansı'nda alınan kararlar çerçevesinde (bilhassa Sovyetler Birliği'nin diğer müttefikleri İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ni sıkıştırmasıyla) Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya sembolik de olsa resmen savaş ilan etmek mecburiyetinde kalmıştır[16]. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Müttefiklerin işgaline maruz kalan Almanya (III. Alman İmparatorluğu) tarih sahnesinden silinirken, yerine birisi 1949'da Sovyetler Birliği'nin uydusu olarak kurulan ve sosyalist ilkelerle yönetilecek tek partili Demokratik Almanya Cumhuriyeti (Doğu Almanya), diğeri ise İngiltere, Fransa ve ABD'nin işgal ettiği Alman topraklarında müttefikler tarafından hazırlanan yeni bir anayasa çerçevesinde çok partili, liberal-kapitalist bir zeminde 1949'da kurulan Batı Almanya (Federal Almanya) olmak üzere iki devlet belirmiştir. İkiye bölünen Almanya ve başkenti Berlin (ki 1961'de Berlin'i Doğu ve Batı Berlin şeklinde ikiye bölen bir duvar inşa edilmiştir) 1990'lara kadar adeta iki kutuplu yeni dünya düzeninin sembolü hâline gelecektir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında yalnızca Almanya ve başkenti bölünmekle kalmamış Avrupa ve dünya da "Soğuk Savaş" düzeninde ikiye bölünmüştür. Bu vaziyet 1991'de Sovyetler

14 Antlaşmanın içeriği için bk. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yayınları, Ankara 2000, s.509-617 (3. Baskı).

15 Türkiye'nin Almanya ve Müttefikler arasındaki "denge politikasının" ayrıntıları için bk. Selim Deringil, **Denge Oyunu. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012 (Beşinci Basım). Türkiye'nin iki savaş arası dönemdeki dış ticaretinde diğer ülkelerle Almanya'nın durumunu ortaya koyan bir tabloda 1939 yılına gelindiğinde Türkiye'nin ithalatında Almanya'nın payının yüzde 51'e çıktığı görülmektedir. Bk. Tezel, **a.g.e.**, s.198. 1944'te Müttefiklerin baskıları sonucu diplomatik ilişkiler kesilinceye kadar Almanya ile ticari ilişkiler de sürdürülmüştür. Nazi Almanya'sı ile Türkiye arasındaki ilişkiler konusunda bir fikir edinmek için ayrıca bk. R. Hüsrev Gerede, **Hitler Almanya'sında Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)**, Hazırlayan: Hulûsi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021 (2.Baskı).

16 Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990 (Cilt I: 1914-1980)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994, s.399-402 (10. Baskı).

Birliği'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. Bugün istisnai olarak Soğuk Savaş döneminin hatırası sayılabilecek bölünmüşlük hâli yalnızca Kore'de, Kuzey-Güney Kore bölünmüşlüğüyle, devam etmektedir.

Türkiye ile Almanya arasında 2. Ağustos 1944'te kesilen diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve normale dönmesi ancak 1950-1952 yılları arasında atılan karşılıklı adımlarla mümkün olmuştur. Bu anlamda Batı Almanya ilk olarak 24 Ekim 1950'de İstanbul'da bir Başkonsolosluk açmış, ardından Türkiye, Nizamettin Ayaşlı'yı 16 Ağustos 1951'de Almanya'ya Büyükelçi olarak atamış ve nihayet Ankara'daki Alman Büyükelçiliği sekiz yıllık bir fasıladan sonra 21 Haziran 1952'de faaliyete geçmiştir[17].

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB'nin iki kutupluluğunda şekillenen yeni dünya düzeninde Türkiye'nin de ABD önderliğindeki Batı Bloku'nda yer alması Federal Almanya ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin eski bağlamında (ticari ve kültürel) yeniden inşasını kolaylaştırdığı gibi 1949'da kurulan NATO'ya önce Türkiye'nin (1952) ardından da Federal Almanya'nın katılmasıyla (1957) Birinci Dünya Savaşı'nın ardından iki ülke ilk defa yeniden bir askerî ittifak içinde bir araya gelmişlerdir. NATO (ABD) bünyesinde kurulan bu yeni askerî ittifak sistemi içinde iki cephe ülkesi durumuna düşen Türkiye ve Batı Almanya'nın askerî ittifaktaki konumlarının belirleyici olmaktan ziyade belirlenen olduğunu söylemeliyiz. Fakat yine de esas itibariyle ABD ile SSCB'nın başını çektikleri iki kutuplu yeni dünya düzeninde Türkiye ve Almanya'nın "demokratik Batı sisteminin" önemli birer parçası olarak konumlandıklarını ifade etmeliyiz.

Savaş sonrası dönemde tek Partili siyasi düzenden ve devletçi ekonomik yapıdan çok partili demokrasiye ve ekonomide liberal bir çizgiye geçen Türkiye ile askerî ve siyasi yönden sınırlandırılmış ve hareket alanınıı tamamen ekonomiye ve toplumsal yapının demokratikleştirilmesine yönelten Batı Almanya arasındaki ilişkiler 1961'den itibaren Türkiye'den Almanya'ya

17 **Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPB) 1952**, Hrg. im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, "Aufzeichnung des Staatssekretärs Hallstein", Belge No: 250, 21 Aralık 1952, Müchen 2000, s.764. 16 Ağustos 1951'de Federal Almanya Cumhurbaşkanı Heuss'a Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak güven mektubunu sunan Nizamettin Ayaşlı Almanya'ya büyükelçi olarak atanmasından önce Bonn'da Müttefikler Yüksek Komisyonu'ndaki Türkiye heyetinin baş delegesi olarak görev yapıyordu. Bk. **Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1951**, Generalkonsul I. Klasse von Kamphoevener, Istanbul, an das Auswartige Amt, Belge No: 89, 22 Mayıs 1951, München 1999, s.286 ve 742.

başlayan insan iş gücü hareketliliğiyle yeni bir ivme ve boyut kazanmıştır. Savaş sonrası dönemde artan iş gücü ihtiyacını karşılamak üzere İtalya, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerden gelen "misafir" işçilerden sonra Türkiye'den de "misafir işçi" (Gastarbeiter) statüsünde Almanya'ya giden Türklerin "misafirlikleri" uzamış ve nihayet üzerinden 60 yıl geçtikten sonra Almanya'daki ikinci ve üçüncü kuşak Türklerin kalıcı hâle gelmeleriyle "misafirlik" sürecinin yerini Alman toplumunun ve kültürünün bir parçası olan kalıcı göçmen (ya da göçmen kökenli) Türk topluluğu almıştır[18]. Bunun yanında yüzbinlerce Türk vatandaşı zaman içinde Alman vatandaşlığına (tek yönlü ya da çifte vatandaş olarak) geçmiştir. Tüm bu gelişmeler iki ülke ve toplum arasındaki ilişkilerde birtakım sorunlara yol açmışsa da çok daha fazla oranda avantajı da beraberinde getirmektedir. Bunun yanında neredeyse Türk iş gücü göçleriyle aynı dönemde başlayan Türkiye'nin (önceki adıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (AET) olan) Avrupa Birliği (AB) macerasında Almanya'nın ağırlığını da hesaba katmak gerekir[19].

SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte Batı Almanya'nın diplomatik girişimleriyle Doğu Almanya ve Batı Almanya 1990'da birleşmişler ve böylece Soğuk Savaş döneminin simgesel değere de sahip iki süper güç arasında bölünmüş Avrupa ve Dünya sistemi bir yıl sonra 1991'de SSCB'nin kendini dağıtmasıyla sona ermiştir. Birleşmenin tüm ekonomik yükünü çeken Batı Almanya adeta Doğu Almanya'yı bünyesinde eritmiş ve kendi

18 Almanya 1955'te İtalya'dan, 1960'ta İspanya ve Yunanistan'dan ikili anlaşmalarla işçi almıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Türkiye'de iktidara gelen darbe hükûmeti de 13 Aralık 1960'da Türkiye'nin Bonn Büyükelçiliği kanalıyla Almanya Dışişleri Bakanlığı'na Türkiye'den de Almanya'ya iş gücü transferi konusunda talepte bulunmuştur. Bu talebin kabul edilmemesinin ise NATO üyeleri arasında tarafgirlik yapıldığı şeklinde anlaşılacağının belirtilmesinden de geri durulmamıştır. İki taraf arasında yapılan müzakereler sonucunda 30 Ekim 1961'de Türkiye ile Federal Almanya arasında iş gücü anlaşması imzalanmış ve aynı yıl içerisinde 7000 kadar Türk işçisi Almanya'ya kabul edilmiştir. 1971 yılına gelindiğinde Almanya'daki Türk iş gücü sayısı 500.000'i bulacak ve daha sonra bu rakam aile bireylerinin de Almanya'ya alınmasıyla milyonları bulacaktır. Bu konuda bk. Recep Karagöz, **Almanya Yeni Yurt. Son Göçün Anatomisi**, Fide Yayınları, İstanbul 2007, s.22,23. Akademik olmayan ve Türkiye'deki politik angajmanını (yahut karşıtlığı) bir yönde fazlaca belli eden bir çalışma olmakla birlikte Almanya'daki Türk kolonisi hakkında kaleme alınmış geniş kapsamlı bir eser için bk. Ertekin Özcan, **Almanya'daki Türkiye. Göçün 60. Yılında Türkiye Kökenli Toplumun ve Örgütlerinin Gelişimi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 2024.

19 Türkiye'nin AET ve AB bağlamındaki dış politikasının 1980'lere kadarki süreci için bk. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.808-853 (9. Baskı).

sistemini bu "yeni eyaletlerde" uygulamaya koymuştur. Böylece Almanya küresel ölçekte gelişmiş ekonomisiyle zamanla Avrupa Birliği'nin motoru ve dominant aktörü konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla Almanya, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerde en önemli aktör durumuna gelmiştir. Türkiye'nin AB ile ilişkileri inişli çıkışlı uzun bir sürece yayılmış durumdadır. Bu ilişkinin Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğiyle sonuçlanacağına dair umutlar gittikçe zayıflamış olsa da iki taraf da ilişkileri kopartmama konusunda hemfikir görünmektedir. Sonuç itibariyle Türk/iye Alman/ya ilişkileri her iki milletin ve devletin son 150 yılında her bakımdan çok çeşitli ve yoğun bir siyasi, askerî, diplomatik, ticari ve kültürel münasebetleri içermekte olup bu ilişkilerin tarihinin iyi anlaşılabilmesi için Türk arşivleri kadar Alman arşivlerinin de en iyi şekilde araştırılıp değerlendirilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: Kuruluşundan Günümüze Uzanan Tarihi Seyri

Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin temelleri 1870'de kurulan Almanya Dışişleri Bakanlığı ile birlikte atılmıştır. 1871'de İmparatorluk Almanya'sı (II. Deutsches Reich/Kaiserreich) ilan edilmeden hemen önce Fransa'ya karşı Prusya Devleti'nin önderliğinde oluşturulan Kuzey Almanya Federasyonu bünyesinde bir Alman Dışişleri Ofisi/Resmi Dairesi (Amt) kurulmuş ve bu isim sonraki dönemlerde de değişmeden günümüze kadar kullanılagelmiştir. Normalde "Amt" kelimesi Almancada klasik anlamda kullandığımız Bakanlık (Ministerium) kelimesinin karşılığı değildir. Dışişleri'nin "Amt" olarak adlandırılmasının sebebi o dönem kabul edilen Alman Anayasasından kaynaklanmıştır, zira o zamanki Anayasaya göre hükûmet işleri Başbakanın (Reichskanzler) yetkisinde toplanıp bakanlık konumundaki kurumlar Başbakanlığa bağlı birer müsteşarlık gibi düzenlenmiş olduğundan Dışişlerinden sorumlu müsteşara/bakana da *Staatssekretär* deniliyordu. Dışişleri Bakanlığı"nın personeli ve binası olduğu gibi Prusya Krallığı'nın Dışişleri Bakanlığı'ndan (Berlin, Wilhelmstrasse) devralınmıştır[20]. Aynı şekilde yeni arşivlemeler Prusya Dışişleri Bakanlığı'nın dosya serisini

20 **Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts**, Herausgeber Auswärtiges Amt Politisches Archiv und Historischer Dienst, Bonifatius GmbH, Paderborn 2018, s.6. Bu kitapçığın PDF formatına şuradan ulaşılabilir: https://www.auswaertiges-amt.de/blob/215198/2f13a717ace2bc914010739f3a0dfb82/politischesarchiv-data.pdf (Erişim Tarihi: 18.05.2024).

devam edecek şekilde sürdürülmüş, artık ihtiyaç duyulmayan dosyalar ise peyderpey Gizli Devlet Arşivi'ne (Das Geheime Staatsarchiv) devredilmeye başlanmıştır[21].

Weimar Cumhuriyeti ile birlikte devlet işleyişinde birçok yeni düzenlemeye gidilirken arşivcilik konusunda da yeni bir yapılanma ve bununla birlikte kurumsallaşmaya gidilmiştir. 1919 yılında alınan bir kabine kararıyla sonradan Federal Arşiv (Bundesarchiv) adını alacak bir İmparatorluk Arşivi (Reichsarchiv) kurulması kararlaştırıldı. Sivil bir merkezi arşiv olarak hizmet verecek bu arşivin kuruluşunu Hermann Ritter Mertz von Quirnheim organize etti. İçişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulan Reichsarchiv ilk başlarda (bilhassa Birinci Dünya Savaşı'na ait) askerî belgeleri düzenlemek maksadıyla[22] oluşturulmuşsa da sonradan arşivcilik konusunda eğitimden geçmiş sivil personellerin 1920'de istihdamıyla askerî konular dışındaki belgeler de burada toplanmaya başlanmış ve zamanla tüm merkezi (Reichs-) ve federal kurumlar/makamlar (Bundesbehörden) belgelerini Reichsarchiv'e teslim eder olmuşlardır[23].

Devletin yeni yapılanmasından Dışişleri Bakanlığı da nasibini almış ve bakanlık Weimar Cumhuriyeti'nde yepyeni bir konsepte kavuşturulmuştur. Bu yeni konseptin mimarı Dışişleri personelinden Edmund Schüler olmuştur. Sonradan "Schülersche Reform [Schüler Reformu]" adı verilecek düzenlemeler dört ana başlıkta toplanıyordu:

> 1) Diplomatik ve konsolosluk kariyerlerinin birleştirilmesi. 2) Bölgesel sistemin merkez içinde bir idari reform olarak uygulamaya konulması.

21 **Die Geschichte des Auswärtigen Amts**: https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts (Erişim Tarihi: 20.05.2024).

22 İmparatorluk Almanya'sı sonrası meydana getirilen yeni devlet yapılanmasında bir sisteme kavuşturulmak istenen Alman arşivlerine yönelik düzenlemelerinin sebepleri arasında İmparatorluk Almanya'sının Dünya Savaşı'nı başlatmasını (Die Deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch) belgelendirmek ve böylece de savaşın müsebbibi olarak Almanya'ya yüklenen ağır savaş tazminatlarını belgelendirmek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim arşiv çalışmalarında önceliğin Birinci Dünya Savaşı'na ait askerî belgelere verilmesinin sebebi de budur. **Die Geschichte des Auswärtigen Amts**: https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts (Erişim Tarihi: 21.05.2024); Bu konudaki ilk belge yayını için bk. Karl Kautsky, **Wie der Weltkrieg Entstand: Dargestellt nach dem Aktenmaterial des Deutschen Auswärtigen Amts,** Berlin 1919.

23 Sonradan Bundesarchiv adını alacak olan Reicharchiv hakkında bk. https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/reichsarchiv.html (Erişim Tarihi: 23.05.2024).

> 3) Bakanlığa gevşek bir şekilde bağlı ancak büyük ölçüde bağımsız bir dış ticaret ofisinin (daha sonra X Departmanı) kurulması. 4) Dışişleri görevlerinin, özellikle bazı üst düzey pozisyonlarda, ticaret ve iş dünyasının yanı sıra siyaset ve bilim dünyasından gelen kişilere de açılması[24].

Dışişleri Bakanlığı arşivi ise merkezi bir arşiv olarak kurulan Reichsarchiv'den bağımsız olarak bakanlığın uhdesinde tutulmuştur. Ayrı bir arşiv tutulmasının nedeni olarak ise dış politikanın uzun vadeli bir süreç olması ve Federal Dışişleri Bakanlığı'nın günlük çalışmalarında güncel siyasi kararlar için her zaman hızlı bir şekilde eski dosyalarına başvurmak zorunda olması şeklinde bir gerekçe sunulmaktadır[25].

3 Ağustos 1920'de Dışişleri Bakanlığı bünyesinde "Ana Arşiv (Hauptarchiv)" adı altında çalışmaya başlayan arşiv 1924 yılında "Siyasi Arşiv" adını aldı. Reichsarchiv'den bağımsız şekilde faaliyetini sürdüren "Siyasi Arşiv" ilk önce Dışişleri Bakanlığı'nın imparatorluk dönemine ait dosyalarını devraldı. Daha önce Dışişleri Bakanlığı tarafından tutulan Prusya dönemine ait eski dosyalar ise 31 Aralık 1866 tarihine kadar tamamlanmış olmaları koşuluyla Prusya Kültür Varlıkları Gizli Devlet Arşivi'ne [Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz] devredildi. Bu anlamda 1921 yılında sorumluluğun/görevin sınırlandırılması kapsamında 1 Ocak 1867'den önce kapanmış olan tüm dosyaların Gizli Devlet Arşivi'ne, daha yeni dosyaların ise Siyasi Arşiv'de arşivlenmesini öngören bir görev paylaşımı kararlaştırılmıştır. Dışişleri Siyasi Arşivi'nin ilk yöneticisi Hermann Meyer (1883-1943) Prusya Gizli Devlet Arşivi'nde çalışan bir arşivciydi ve onun tarafından yazılan arşivleme tekniği (Quellenkunde) değiştirilmeden bugüne kadar Siyasi Arşiv'de kullanılagelmiştir[26].

24 Dışişleri Bakanlığı reformunu hazırlayan Edmund Schüler 1919 yılı ağustosunda bakanlığın personel müdürlüğü görevine atanmış, ardından bir yıl içerisinde reformları gerçekleştirdikten sonra 31 Aralık 1920'de izne çık(arıl)mıştır. Yaptığı reformlar ise 1921'den itibaren uygulanmaya başlamıştır. Schüler'in reformu hakkında bk. Kurt Doss, Das deutsche Auswärtige Amt im Übergang vom Kaiserreich zur Weimarer Republik. Die Schülersche Reform, Droste Verlag, 1977, s. 215 ve devamı.

25 **Die Geschichte des Aswärtigen Amts**: https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

26 Arşivden bağımsız, ancak onunla yakın bağlantılı olarak, sözde savaş suçu sorununun tarih yazımı ve propaganda açısından incelenmesi için bir "suçluluk departmanı (Schuldreferat)" kuruldu. Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden ilk kapsamlı yayın burada hazırlandı: "Die Große Politik der Europäischen Kabinette [Avrupalı Hükûmetlerin Büyük Siyaseti]".

Siyasi Arşiv'in temelini 20.000 ciltlik dosyadan oluşan Dışişleri Bakanlığı'nın Siyasi İşler Dairesi'nden (I A) devralınan malzeme oluşturmaktadır. Zaman içinde "siyasi olmayan" dairelerden ve dış temsilciliklerden gelen dosyalar da Siyasi Arşiv bünyesinde dosyalanmıştır. Fakat 1930'a gelindiğinde yer sıkıntısı sebebiyle 1918'e kadarki "siyasi olmayan" dosyalar Reichsarchiv'e devredilmiştir. Bu arşiv dosyaları arasında Konsolosluk Alt Daireleri (I C) dosyaları, Ticaret Politikası Dairesi (II) ve Hukuk Dairesi (III) dosyaları yer alıyordu. Öte yandan 1907'de bağımsız bir bakanlık olarak oluşturulan Sömürgeler Bakanlığına ait belgeler de Reichsamt'a devredilmişti[27].

Hitler idaresindeki Nazi Almanya'sı döneminde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Savaş Suçları (Schuldreferat) Birimi lağvedilerek (1936) Tarih Birimi ile (Historisches Referat) birleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise Almanya 1940'a kadar işgal ettiği ülkelerin Dışişleri Bakanlıkları arşivlerine el koymuş ve bu işlemde Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi de rol almıştır. Bu savaş ganimeti arşiv belgeleri Almanya'nın savaşı kaybetmesiyle ilgili ülkelere iade edilmiştir. Bu arada Siyasi Arşiv bünyesinde 1936'daki organizasyon reformuna ilaveten Almanya'nın 1938'de Sudetenland'ı ilhakıyla birlikte artan savaş tehdidi arşivdeki dosyaların sayısında büyük bir artışa neden olmuştu. Öyle ki Almanya'nın dışarıdaki misyonları ülkelerinin savaşa girmesi ihtimaline karşı ellerindeki dosyaları toplu olarak merkeze göndermeye başlayınca Siyasi Arşiv'in kapasitesini aşan bir durum oluştu. Bu durum ise yeni dosyalara yer açmak için Dışişleri Siyasi Arşivi'ndeki bazı dosyaların Reichsarchiv'e gönderilmesini gerektirdi. Nitekim Siyasi Arşiv müdürü Johannes Ulrich 1943 yılında Siyasi Arşiv dosyalarının dağlık Harz bölgesindeki şatolara nakledilmesine ön ayak oldu. Sevk edilecek dosyalar arasında 1920'ye kadar olan döneme ait tüm koleksiyon ile 1920-1936 yılları arasındaki arşiv kayıtlarının çoğu yer alıyordu. Ancak bu döneme ait gizli belgelerin büyük bir kısmı ve kültür departmanına ait bazı dosyalar nakliye sırasında meydana gelen bir kaza sonucu yandılar. Bu kazadan kurtulan Dışişleri Arşivi dosyalarının önemli bir kısmı da ya 1943'ten itibaren Almanya'ya yönelik artan müttefik bombardımanlarında yok oldu

Bk. **Die Geschichte des Auswärtigen Amts**: https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

27 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände**: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

ya da Dışişleri Bakanlığı'nın alternatif yerlerinde kasıtlı olarak yok edildi. Kayıpların boyutu konusunda kesin bir veri mevcut değilse de Almanya'nın 1943'te diplomatik ilişkilerinin devam ettiği ülkelere dair Dışişleri Siyasi İşler Dairesi belgeleri yanında İmparatorluk Bakanlığı (Reichsminister) dosyaları ile 1943'te hâlen aktif görevde olan üst düzey memurların personel dosyalarının bombalamalarda yok olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Reichsminister dosyalarının bazıları mikrofilm olarak elde bulunmaktadır[28].

Tüm kayıplara rağmen Siyasi Arşiv'in saklandığı kurtarma yerleri (Bergungsorte) savaşın doğrudan etkisinden uzak kalmış görünmektedir. Ancak Nisan 1945'te savaşın kaybedildiği kesinleşince gizli belgelerin imha edilmesine yönelik verilen emir görevli arşivciler tarafından geciktirilince kayıplar düşük seviyede kalmış, fakat yine de bazı belgeler yakılarak yok edilmekten kurtulamamıştır. Bunlar: Siyasi Daire I Askeri, Ticaret Politikaları Dairesi, Almanya'nın Paris Büyükelçiliği[29].

II.1. Mahremine Girilen Bir Arşiv Olarak Dışişleri Siyasi Arşivi ve İkinci Dünya Savaşı

İkinci Dünya Savaşı Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girmesiyle başladı. Nazi Almanya'sının Kıta Avrupa'sını işgali süreci adeta çorap söküğü gibi gelişmişti. 1940 yılı ilkbaharında Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg gibi ülkelerden sonra 22 Haziran 1940'da başkenti Paris'te yapılan ateşkes anlaşmasıyla büyük kısmı işgal edilen Fransa savaşta saf dışı bırakıldı. Fransa'nın tesliminden tam bir yıl sonra bu sefer 3 milyon Alman askeri Sovyetler Birliği'ne karşı "Barbarossa" harekâtına başladı. Kırım da dâhil Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da olan toprakları Moskova önlerine ve Kafkasya'nın Kuzey eteklerine kadar olan kısmıyla Almanlarca işgal edilmişti. Bu arada Balkanlarda Türkiye sınırına kadar olan kısımlar da Almanya'nın kontrolüne geçmişti. Almanya'nın bu yıldırım hızıyla gelişen işgalleri 1942 yılı Kasım ayında duraklatılabildi. İngiltere, ABD ve SSCB'nin iş birliği sonucunda Almanya 1943'ten itibaren savunmaya çekilmek zorunda kaldı.

28 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände**: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

29 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände**: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 23.05.2024).

Aynı yıl Almanya'nın müttefiki İtalya Mussoli'nin devrilmesinden sonra savaştan çekildi ve ülkenin Güneyi Müttefiklerin kontrolüne geçti. Nihayet 1945 başlarında Berlin'de sokak çatışmasına kadar gerileyen Almanya, 30 Nisan 1945'te Hitler'in intiharının ardından 8 Mayıs 1945'te şartsız teslim oldu[30].

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında korkunç bir yıkıma maruz kalan Almanya'da adeta taş üstünde taş kalmamıştı. Yukarıda da belirtildiği üzere bu yıkımdan Alman arşivleri de nasibini almışlardı. Ancak yine de belgelerin önemli bir kısmı korunaklı yerlerde tutulduğundan bu yıkımdan kurtulabilmişlerdir. Fakat savaşın ardından bu sefer de Alman arşiv belgelerine (ki bilhassa da Dışişleri Bakanlığı belgelerine) Müttefiklerin ilgisi söz konusuydu. Müttefiklerin yoğun hava bombardımanı sebebiyle Diplomatik arşivin büyük kısmının nakledildiği Harz'daki arşive Amerikan askerlerince 1945'te el konuldu. Bunun yanında Dışişleri Bakanlığı'nın işleyişine dair dosyalarla Başbakanlık (Reichskanzlei) gibi diğer bazı kurumların belgelerine de el konulmuştur. Sovyetler Birliği'nin işgali altındaki Alman topraklarının tam ortasında kalan Berlin'e Sovyet blokajı söz konusu olunca bu belgeler 1948'de İngiltere'ye, Buckinghamshire'deki Whaddon Hall'a götürüldüler. Müttefikler Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerini inceleyerek Almanya'ya karşı savaş sonrasında uygulanacak yaptırımlara hukuki dayanak oluşturmak istiyorlardı. Nitekim bu belgeler ilk olarak Nürnberg Mahkemeleri ve sonrasındaki savaş suçu yargılamalarında kullanılmışlardır[31]. Alman arşivlerine savaş ganimeti olarak el koyma işlemi yalnızca Amerikalılar ve İngilizlerle sınırlı kalmamış, Sovyetler Birliği de işgal ettiği yerlerde aynı yöntemi uygulamıştır. Nitekim onlar da daha önceden Reichsarchiv'e devredilmiş Dışişleri Bakanlığı belgeleri ile Berlin'de ve Dışişleri Bakanlığı'nın alternatif saklama alanlarında kalan dosyalara el koymuşlardı. Bu dosyalar 1960 yılına kadar peyderpey Doğu Berlin'deki Potsdam'da bulunan Alman Merkezi Arşivi'ne (Das Deutsche Zentralararchiv in Potsdam) teslim edilmiştir. Ancak eksik olan Hukuk Dairesi'ne ait arşiv belgelerinin bir kısmı hâlen ya Moskova'daki Devlet Askerî Arşivi'nde tutuluyor ya da kaybolmuş durumdadır[32].

30 Zolling, **a.g.e.**, s. 198-228.

31 Roland Thimme, "Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts. Rückgabeverhandlungen und Ankten Edition 1945-1995", **Institut für Zeitgeschichte**, Jahrgang 49, 2001, Heft 2, s.317-362 (317,318).

32 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände**: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

Müttefikler tarihte bir başka örneğini bulmanın zor olduğu bir işe, yani bir ülkenin mahremi olan arşivlerine girme ve bunlara el koyma işine neden girişmişlerdi? Her şeyden önce Müttefikler verdikleri savaşın haklılığını ortaya koymak istemiş olmalıydılar. Yine ayrıca üzerinden daha yirmi yıl bile geçmeden yenilmiş bir Almanya'nın dünya sistemini yeniden alt üst eden yıkıcı çıkışının altındaki sebeplerle bu ülkenin karar alma ve davranış mekanizmasını çözmek de amaçlar arasında kabul edilebilir. Sonraki yayın politikasından da anlaşılacağı üzere Alman kamuoyu başta olmak üzere dünya kamuoyu nezdinde Nazi Almanya'sını ve politikalarını mahkûm etmek ise en temel amaç olarak görünmektedir.

Savaşın sonunda İngiltere Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı (State Department), el konulan Alman arşivlerinin nasıl ele alınacağı ve analiz edileceği konusunda bir anlaşmaya varmıştı. Amerikalı ve İngiliz uzmanların Alman diplomatik dosyalarını ve diğer hükûmet belgelerini yayınlamaya yönelik orijinal planı, her biri yaklaşık 1000 sayfadan oluşan 20 ciltlik bir yayın öngörüyordu. Dokümantasyon 9 Kasım 1918'de başlayacak ve 1945'te sona erecekti. Temel ilke olarak "çalışmanın en yüksek bilimsel tarafsızlık temelinde gerçekleştirilmesi" öngörülüyordu. Özellikle dipnotlar "herhangi bir hükûmetin" pozisyonunu haklı çıkarması amacıyla kullanılmayacaktı; uyarıcı bir örnek olarak *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914 [Avrupalı Hükümetlerin Büyük Politikası 1871-1914]* adlı çalışmadaki taraflı yorumlara atıfta bulunuldu. Seriler hâlinde yayınlanacak bu çalışmada öncelik 1929 ve 1939 yılları arasına verilecek, Weimar dönemini kapsayan 1918-1929 dönemi ise sonraya bırakılacaktı. Amerikalılar ve İngilizlerin giriştikleri Alman belgelerini yayınlama işine Nisan 1947'de Fransız hükûmeti de dâhil oldu. *D Serisi* Alman Dış Politikası Belgelerinin ilk cildi 1949 gibi erken bir tarihte ortaya çıkmış ve 1950 yılında *Von Neurath zu Ribbentrop, Serie D (1937-1945), Bd. I, September 1937-September 1938* başlığı altında Almanca olarak yayınlanmıştır[33].

Müttefiklerin işgal ettiği Almanya'da 1949'da kurulan yeni devlet Federal Almanya'nın arşiv materyallerinin iade edilmesine yönelik Müttefikler Yüksek

33 "Genel giriş bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: "Üç hükûmet de bu çabanın benzersizliğinin farkındadır. Düşman topraklarından ele geçirilen dosyalar, özellikle Almanlar tarafından daha önce de yayınlanmış; ancak bu yayınlar yalnızca propaganda amaçlı bir tezi desteklemeye uygun belgelerdi. Daha önce hiçbir muzaffer güç, mağlup bir gücün dış politikasının eksiksiz bir tarihini "en katı bilimsel tarafsızlık temelinde" sunmak için bu tür arşivleri kullanma görevini üstlenmemişti." Bk. Thimme, a.g.m., s.318, 319.

Komisyonu nezdindeki ilk resmi teşebbüsü 23 Şubat 1950'de gerçekleşti. Müttefikler adına Genel Sekreter Joseph E. Slater'in verdiği cevap olumsuzdu ancak belgelerin ileride geri verileceğine dair kapıyı da kapatmıyordu: "(…) Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz Hükûmetlerinin niyeti, belgelerin emanetçileri olarak, belgeler üzerinde çalışan tarih bilimcileri görevlerini tamamladıklarında bunları peyderpey Federal Hükûmete iade etmektir."[34]

Almanlar belgelerin iadesini istemekten vazgeçmediler ve bu kapsamdaki girişimlerden ilki 1949'da toplanan 20. Alman Tarihçiler Toplantısında, ikincisi ise Nisan 1950'de Alman Parlamentosu'na verilen dilekçeler ile gerçekleştirildi. Müttefikleri temsilen Amerikan Dışişleri Bakanlığı Tarih Departmanı başkanı Bernard Nobel ile 1951 yılı martında yapılan görüşmelerde belgelerin incelenip yayınlanması için en az üç dört yıl gibi bir süre gerektiği ortaya çıkınca Alman tarafı Dışişleri Bakanlığı'nın elinde belgeler olmadan işlerini yürütmesinin çok zor olduğu argümanını öne sürdü. Bunun üzerine Nobel, İngiltere'deki belge incelemelerine Alman tarihçilerin de yardımcı olabileceğini ve sürecin hızlanabileceğini belirtti. Müzakerenin sonunda Almanlar belgelerin Batı Almanya'nın yeni başkenti Bonn'a getirilmesini ve orada yabancı tarihçilerle birlikte belge incelemesi ve yayın işinin sürdürülmesini teklif etti. Amerikalıların bu teklife sıcak baktıkları ortaya çıkınca teklif siyasi kanallardan Müttefikler Yüksek Komisyonu'na iletildi. Ancak İngilizler ve Fransızlar belgelerin iadesine yanaşmadılar. Hatta Fransız temsilcisi François-Poncet savaş ganimeti olan bu arşiv belgelerinin artık Almanlara ait olmadığını belirtmekten geri durmadı. Öte yandan onlarca ciltten oluşacak belge yayınının mevcut personel ve imkanlarla otuz-kırk yıl sürebileceği gibi bir durum da ortaya çıkmıştı. Alman yetkililerle Müttefikler arasındaki pazarlıklar ve müzakereler 1955 yılına kadar sürdü. Savaş sonrası Batı Almanya'sının ilk Şansölyesi ve Dışişleri Bakanı Konrad Adenauer'ın 29 Aralık 1954 tarihli talep yazısı üzerine 1955 yılının mayısı sonunda Almanya'daki Amerikan, İngiliz ve Fransız Büyükelçileri tarafından Alman Dışişleri Bakanlığına Dışişleri Arşivi'nin önemli bir kısmını bazı şartlarla iade etmeye hazır oldukları bildirildi. Her ne kadar 1956'da belgelerin Almanya'ya iadesi konusunda bir karara varılmışsa da belgelerin Almanya'ya iadesi ve orada yayınlanması konusu 1959 yılına kadar tam bir netlik kazanmamıştır[35].

34 Thimme, a.g.m., s.319.

35 Bu konuda taraflar arasında yapılan görüşmeler ve yazışmaların detayları için bk. Thimme, a.g.m., s.326-339.

Aslında 1956'da yapılan anlaşma zemininde Dışişleri Arşivi belgelerinin 1959'da Bonn'a nakledilmesine kadarki süreçten hariç olarak daha 1951'de yeniden kurulan Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın ihtiyaç duyduğu personel ve bütçe dosyaları Batılı Müttefiklerce Alman hükûmetine verilmişti. Alman Dışişleri Siyasi Arşivi de bu verilen ilk dosyalar üzerine yeniden kurulmuştur[36].

Bir yandan Dışişleri Arşivi'nin Almanya'ya iadesine yönelik taraflar arasındaki müzakereler devam ederken diğer yandan belge yayını işi de sürüyordu. 1957 yılına kadar *Documents on German Foreign Policy* başlığı altında 1937-1941 yıllarını kapsayan *D Serisi*'nin 1940'a kadarki kısmını içeren dokuz cilt İngilizce olarak çıkmıştı. Yayınlanan dokuz ciltten yedisi Almanca olarak da basılmıştı. 1933-1937 yıllarını kapsayacak *C Serisi* belgelerin yayınlanması konusunda epey mesafe katedilmiş, Weimar Cumhuriyeti dönemini oluşturan *A Serisi* (1918-1925) ve *B Serisi* (1925-1933) belgelerin filme alınması işlemi de tamamlanmıştı. Bunlar haricinde 1941-1945 arası yılları kapsayacak *E Serisi* için yayınlanacak belgelerin konularının seçimi işlemi de tamamlanmıştı. Belgelerin hazırlanıp yayınlanması işine hiçbir Alman tarihçi katılmamış olmasına rağmen yayınlar Alman tarihçilerce genelde olumlu şekilde değerlendirilmişlerdi[37]. Toplamda 75 cilt tutan *A, B, C, D, E* Serileri altında *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945* [Alman Dış Politikası Belgeleri] (ADAP) başlığı altında yayımlanan belgelere internet üzerinden de erişim mümkündür[38].

II.2. Dışişleri Siyasi Arşivi'nin 1951'den Sonraki İşleyişi

Siyasi Arşiv 1951'den sonra kendini seçici bir arşiv olarak konumlandırdı ve sadece yeni kurulan Dışişleri Bakanlığı'nın arşivlenmeye layık olduğu açıkça belli olan dosyalarını arşivinde tutmak istedi. Sistematik arşivleme işleminin başlangıcını tıpkı 1920'de olduğu gibi Siyasi Departmanların dosyaları ile yaptı. Eski dosyaların kayıtları için "Reponierte Registratur" (yeniden konumlandırılmış kayıt defteri) oluşturuldu ve bu defter 1968'de Siyasi Arşiv'e

36 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände**: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

37 Thimme, a.g.m., s. 335, 336.

38 *ADAP* yayınının PDF dosyaları için internet erişimi: https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/search/query.html?fulltext=&action=Finden!&mode=advanced&opA=%2B&flA=monogrTitle&txA=&opB=%2B&flB=seriesTitle&txB=%22Akten+zur+deutschen+Auswärtigen+Politik%22&opC=%2B&flC=publisher&txC=&opD=%2B&yearFr.

bağlandı. 1972 yılında Almanya içinden gelen dosyaların nihai arşivleme işlemleri tamamlanana kadar tutulacakları bir Geçici Arşiv [Zwischenarchiv] oluşturulurken nihai arşivdeki fonların işlenmesine 1980'lerde başlanacaktır[39].

SSCB'nin işgali altındaki topraklarda kurulan Doğu Almanya'da da (Demokratik Almanya Cumhuriyeti) 1951'de Dışişleri Bakanlığı (Das Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten (MfAA)) kurulmuştu. Geçici depolama için öncelikle bir idari arşiv kurulurken 1966'da Demokratik Almanya Devlet Arşivi'nden bağımsız nihai bir Dışişleri Bakanlığı arşivi oluşturulmuştur. Doğu Almanya Dışişleri Arşivi son olarak bakanlık merkezinin ve dış temsilciliklerinin açık olarak yönetilen dosyalarından, açıklanan gizli bilgilerden ve Doğu Almanya ile diğer devletler arasındaki departman anlaşmalarından sorumluydu. Personel dosyaları ve gizliliği devam eden belgeler Dışişleri'nin diğer ofislerinde, Demokratik Almanya'nın devlet anlaşmaları ise Bakanlar Kurulu'nda arşivlendi. 1990'da Alman birliğinin kurulmasından sonra bu arşivler Dışişleri Bakanlığı İdare ve İşlem Merkezi'ndeki Doğu Almanya Dışişleri Bakanlığı (MfAA) arşivi ile birleştirildi ve Berlin'deki Zeughaus'un depo binasında kaldı. Doğu Almanya'nın birleşmeden önceki son aylarında dosyaların imha edilmesi veya başka ellere aktarılması nedeniyle, 1980'lerin sonlarına ait kayıtlarda, özellikle de Dışişleri Bakanlığı'nın yönetim kademesine ait boşluklar bulunmaktadır[40].

Birleşmeden sonra Federal hükuûmete ait birçok kurum gibi Dışişleri Bakanlığı'nın da 2000 yılında Bonn'dan Berlin'e taşınmasıyla birlikte Siyasi Arşiv de Berlin'e taşındı. Berlin'de Kurstraße'de bulunan eski Reichsbank binasının elden geçirilmesiyle meydana getirilen yeni arşiv binasında Batı Almanya Dışişleri Bakanlığı, Doğu Almanya Dışişleri Bakanlığı ve taşınılan Reichsbank binasının belgeleri bulunmaktadır[41].

39 1953'ten 1970'e kadar Dışişleri Bakanlığı›na bağlı olan Merkezi Hukuki Koruma Bürosu›nun dosyaları (Akten der Zentralen Rechtsschutzstelle) ise Federal Arşiv›e aktarılmıştır. Bk. **Geschichte des Politischen Archivs**: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1.

40 **Geschichte des Politischen Archivs**,: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1.

41 Doğu Almanya Merkezi Devlet Arşivleri'nde bulunan kısmi arşivler 1990 yılında Bundesarchiv (Federal Arşivler) tarafından devralınmıştır. 2008'de yapılan bir arşiv değişimi, arşivlerin daha net bir şekilde dağılımını sağlamıştır. O zamandan beri Bundesarchiv, 1918'e kadar Hukuk Departmanı'nın tüm arşiv kayıtlarını ve var olduğu yıllardan (1867-1920, 1936-1945) itibaren Ticaret Politikası Departmanı'nın kayıtlarını bünyesinde tutmaktadır. Bk. **Geschichte des Politischen Archivs**, yukardaki sayfalarda

İki Almanya'nın 1990'daki birleşiminden bu yana Dışişleri Siyasi Arşivi tüm Devlet Arşivleri kayıtlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bunlar şunlardan oluşmaktadır: Yabancı Misyonlar, Personel ve İdare Departmanı, Ülke Departmanları (1920-1936). 1 Ocak 2013 tarihinde bir zaman sınırlaması yönetmeliği yürürlüğe girene kadar Federal Almanya Cumhuriyeti'nin gizli ibareli belgeleri genel olarak kullanıma kapalı kalmıştır. Bununla birlikte, 1993 yılından bu yana *Federal Almanya'nın Dış Politika Belgeleri* [Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPD)] başlığı altındaki yayın çalışmaları, ifşa edilen on binlerce gizli belgenin kopyalarından oluşan ve yoğun bir şekilde kullanılan bir koleksiyonla sonuçlanmıştır (Fonds B 150). Alman İmparatorluğu ve Doğu Almanya'ya ait gizli bilgi sınıflandırmaları sırasıyla 1945 ve 1991 yıllarında sona ermiştir[42].

Günümüzde Siyasi Arşiv, Dışişleri Bakanlığı'nın merkezi departmanı olan 1. Kısım'ın bir parçasıdır. Organizasyon yapısında Bölüm 117 "Siyasi Arşiv ve Tarih Hizmeti" olarak adlandırılmaktadır. Almanya'nın uluslararası hukuk çerçevesindeki anlaşmalarının ve Dışişleri Bakanlığı'nın görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu tüm belgelerin korunmasını da içeren Siyasi Arşiv'in görevleri 1988 tarihli Dışişleri Bakanlığı Yasası'nda (GAD) yer almaktadır[43].

Uzunluğu 27 kilometreyi bulan raflarında on binlerce dosyayı barındıran Siyasi Arşiv, Dışişleri Bakanlığı'nın yazılı kayıtlarını muhafaza eder ve geçmiş

verilen internet sitesi. Bugün Dışişleri Siyasi Arşivi'ne ev sahipliği yapan bina iki savaş arası dönemde Reichsbank'ın ek binası olarak inşa edilmişti. İkinci Dünya Savaşı'nı görece az hasarla atlatan bina Doğu Berlin'de bulunuyordu. Uzun süre Doğu Almanya'nın iktidar partisi olan Almanya'nın Sosyalist Birlik Partisi'nin (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands-SED) Merkez Komitesi ve Politbürosu'na ev sahipliği yapmış ve en son olarak da Doğu Almanya'da "Parlamenterler Evi" olarak hizmet vermiştir. Birleşmeden sonra Dışişleri Bakanlığı'nın yoğun bir yenileme çalışmasının ardından banka binasının bodrum katlarında bulunan kasaları Siyasi Arşiv'in depolarına dönüştürülmüştür. 2000 yılındaki taşınmadan bu yana belgeler yeni ofis binasının bodrum katında korunmaktadır. Bk. **Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts**, s.16.

42 Geschichte des Politischen Archivs… Federal Almanya Cumhuriyeti dönemine ait olup **Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland** başlığı altındaki belgeler yıl yıl yayımlanmış ve şu ana kadar 1949'dan 1954'e ve 1961'den 1992'ye kadarki yılları kapsamıştır. Bunlardan 1949-1953 (5 Cilt) ve 1961-1989 (29 Cilt) yıllarına ait toplam 34 ciltlik yayın ücretsiz olarak Institut für Zeitgeschichte'nin internet adresinden indirilebilmektedir: https://www.ifz-muenchen.de/aktuelles/themen/akten-zur-auswaertigen-politik/open-access (Erişim Tarihi: 23.05.2024).

43 **Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts**, s.6.

olaylara ilişkin Dışişleri'nden gelen sorular için ilgili dosyaları araştırır ve tarihsel bağlamlar hakkında bilgi sağlar. Bu arşivdeki belgelerin üçte birinden daha azı 1945 öncesi döneme aittir. 1920'de kurulan arşivin temelini Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Bölümü'nün Merkez Ofisi'nin (Dep. I A) 1867-1919 yılları arasındaki dönemini kapsayan 20.000 ciltlik dosyası oluşturmaktadır. Weimar Cumhuriyeti ile birlikte yeniden yapılandırılan Siyasi Arşiv'de yer alan dış politikaya ve devletlerarası ilişkilere dair belgelerin sürekliliği 1945 ile 1949 yılları arasında kesintiye uğramıştır. Çünkü savaş sonrası bu dönemde resmi olarak bir Alman devleti, dolayısıyla bir Dışişleri kurumu söz konusu değildi.

Arşivdeki dosyalar Dışişleri Bakanlığı'nın örgütsel yapısını, yani çeşitli departmanlara ve bireysel çalışma birimlerine bölünmüş hâlini yansıtmaktadır. Ancak bundan sonra, konuya özel organizasyon ilkeleri ortaya çıkar ve bunlar da kayıtlarda hâlihazırda kullanılan ilgili dosya planına dayanır. Önceki zamanlarda da şimdi olduğu gibi, dar anlamda "siyaset", kültürel veya ekonomik ilişkiler ve hukuki konular gibi dış ilişkilerin temel konu alanları, coğrafi sınıflandırma kadar önemli bir rol oynamaktadır.

Arşivde 1920 yılına kadar tutulan belgeler öncelikle dar manasıyla siyasi konular hakkında bilgi vermektedir. Bu döneme ait hukuki ve ekonomik ilişkilere dair dosyalar, yukarıda da belirtildiği üzere, yer sıkıntısı nedeniyle iki savaş arası dönemde Reichsarchiv'e aktarılmıştır. Kültürel ilişkilerle ilgili eski dosyalar da bugün Bundesarchiv'de (Federal Arşiv) bulunabilir. Zamanın geçmesiyle birbirinden ayrılan diğer bazı dosyalar ise Bundesarchiv ile yapılan dosya alışverişi sonucunda tasfiye edilmiştir.

Batılı Müttefiklerle savaş sonunda el koydukları ve İngiltere'ye götürdükleri dosyaların iadesi konusunda 1956 yılında varılan anlaşmanın bir bileşeni de iade edilen dosyaların uluslararası araştırmalara tamamen açık hâle getirilmesi yükümlülüğüydü. En başından beri araştırmacılar, Federal Dışişleri Bakanlığı'nın Holokost ve diğer zulüm örneklerine katılımı hakkında kapsamlı materyal içeren Nazi Almanya'sı (Üçüncü Reich) döneminden kalma dosyalarla çok ilgilendiler.

Hem Dış Hizmet Yasası hem de Federal Bakanlıkların ortak usul kuralları, Almanya'nın uluslararası antlaşmalarının Siyasi Arşiv'de arşivlenmesini öngörmektedir. Antlaşmalar, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin dış sınırlarının, iç ve dış egemenliğinin ve siyasi, kültürel ve ekonomik alanlardaki

uluslararası ilişkilerinin yasal temelini oluşturmaktadır. Neredeyse tüm antlaşmalar resmi olarak yayınlandığından, genellikle kırılgan olan orijinal belgeler okuma odasında sunulmamaktadır. Eski antlaşma belgeleri modern dönem belgelerine göre şekil ve görünüm açısından çoğunlukla bugün için alışılmadık bir ihtişam sergiler. Ancak modern belgeler daha basit olsalar da bu onların tarihi ve siyasi önemini hiçbir şekilde azaltmaz. Koleksiyon yaklaşık 36.000 anlaşma belgesinden oluşmaktadır.

Federal Arşivler ve Almanya'daki diğer eyalet ve belediye arşivleri gibi Siyasi Arşiv de Dışişleri Bakanlığı için bilgi deposu olma görevinin yanı sıra kamuoyunu bilgilendirmeye de hizmet etmektedir. Sadece belirli koruma süreleriyle sınırlandırılmış olan özel ve bilimsel kullanım ilkeleri Federal Arşiv Yasası'nda belirtilmiştir. Belgelerin büyük çoğunluğu üzerinden otuz yıl geçtikten sonra okuma odasında herkesin erişimine açıktır.

Ayrıca, kişisel verilerin korunmasına yönelik özel ihtiyaç nedeniyle kendi zaman sınırlamaları olan, bireysel kişilerle ilgili dosyalara da erişilebilir. Prensip olarak, bir sınıflandırma seviyesine tabi olan materyaller bile ilgili zaman sınırlamaları sona erdikten sonra açık hâle gelir. Siyasi Arşiv, herkes için sunduğu bu kapsamlı kullanım olanaklarıyla idari faaliyetlerin şeffaflığına katkıda bulunmakta ve Dışişleri Bakanlığı'nın kendi geçmişi hakkında açık olma arzusunu ortaya koymaktadır. Alman Dışişleri Bakanlığı'ndaki belgeler analitik bir tasnife tâbi tutulmamış olup, tasnifler dosya usulü ile yapılmıştır. Bu durumda araştırmacının genel başlıklar içeren dosyalara bakarak aradığı konuyu veya olayı tespit edip bulması gerekmektedir. İlk bakışta bir dezavantaj gibi görünen bu durum beklenmedik avantajlar da sunabilmektedir: Kapsamı geniş dosylar içinde araştırmacının karşısına hiç ummadığı yeni bilgiler ve bakış açısını değiştirecek yeni bulgular çıkabilmektedir. Bu da araştırmacının farklı konulara ve ilgi alanlarına yönelmesini sağlayabilmektedir.

III. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nden Nasıl Yararlanılabilir?

Aynı anda 30 araştırmacının çalışmasına imkân sağlayan okuma salonu her yıl Almanya'dan ve yurtdışından olmak üzere yaklaşık 1.000 araştırmacıya hizmet vermektedir. Arşivin okuma salonunun belli bir kapasitede olması sebebiyle araştırmacıların mail yoluyla önceden randevu almaları tavsiye edilmektedir. Yine aynı şekilde araştırmacıların hangi konuda araştırma yapacaklarını bildirmeleri durumunda özellikle spesifik konulardaki belgeler arşiv görevlilerince önceden hazırlanmakta ve okuma salonunda

araştırmacıya verilmektedir. Arşiv belgelerinden yararlanma konusunda kişilere yönelik bir sınırlama bulunmamaktadır. Öte yandan bilhassa Berlin dışından yahut yurtdışından gelip vakitleri sınırlı olan araştırmacıların zamanlarını iyi değerlendirebilmeleri için araştırmak istedikleri konuları/belgeleri arşiv yetkililerine en az iki hafta önceden bildirmeleri (Lesesaal-im-Politischen-Archiv@bundesarchiv.de) her hâlükârda gereklidir. Okuma salonundaki çalışma masası sayısı sınırlı olduğundan araştırmacıların önceden randevu oluşturmaları ve gerekli bilgi formlarını (Lesesaal-Kontaktformular) doldurmaları, özellikle de yılın belli zamanlarında araştırmacı taleplerindeki artışlar dikkate alındığında, bilhassa lüzumludur. Dışişleri Bakanlığı Arşivi personelinin kendilerine iletilen taleplere kısa sürede cevap verme hususundaki hassasiyetleri dikkate değer bir özellik olarak belirtilmelidir. Dışişleri Bakanlığı binası yüksek güvenlikli bir bina statüsünde olduğundan bina girişinde pasaport veya kimlik kartı görevlilere teslim edilmekte ve araştırmacılara bir ziyaretçi kartı verilmektedir. Arşivin okuma salonuna girilmeden önce araştırmacıların özel eşyalarını ve salona sokulması istenmeyen şeyleri bırakabilmeleri için her bir araştırmacıya (1 veya 2 Euroluk madeni parayla çalışan) bir dolap temin edilmektedir. Okuma salonunda kullanılacak araç gereçler ise görevlilere önceden bildirilerek veya şeffaf bir çanta içinde içeriye sokulabilmektedir. İstenilen belgeler araştırmacıya genellikle okuma salonunda doğrudan verilmektedir. Önceden araştırma konuları ve belge numaraları tam olarak bildirildiği takdirde belgeler siz salona geldiğinizde size direkt sunulabilmektedir. Bunun yanında okuma salonundaki kataloglardan yahut *invenio* programı üzerinden kayıt numaralarını tespit ettiğiniz belgeleri görevlilere bildirerek de isteyebilirsiniz. Arşiv kayıt numaralarının kaydedilmesi önemlidir, zira not aldığınız yahut tespit ettiğiniz belgeleri referans göstererek kullanabilmeniz için envanter adı (örneğin "B 38-REF. II A1") ve sipariş numarasından (örneğin B 38-REF. IIA1/190) oluşan bu kayıt bilgileri mutlaka gereklidir. Çoğu belge araştırmacıya okuma salonunda direkt sunulabilmektedir ancak son dönemde belgelerin dijitalleştirilmesinin artışıyla birlikte (daha önceki dönemlerde ise çok sayıda belge mikrofiş/film yapılmıştır) araştırmacılara bu dijital kopyaların sunumu artmıştır. Mikrofiş olarak sunulan belgelerin kalitesi düşük olduğundan bazen okunması zor olabilmektedir. Arşivde sessizlik ortamını bozmamak ve flaş patlatmamak kaydıyla araştırmacıların kendi cep telefonları ya da fotoğraf makineleriyle belgelerin resimlerini çekmelerine müsaade edilmektedir. Böyle bir imkân,

zamanı kısıtlı araştırmacılar için büyük bir kolaylık yanında parasal tasarruf da sağlamaktadır[44].

Son yıllarda arşivin iyileştirilmesi çalışmaları çerçevesinde (oransal olarak hâlen yüksek sayıda olmasa da) çok sayıda belge dijitalleştirilmiş ve bu belgelerin tamamı olmasa da bazılarının görülmesi arşivin internet sayfası üzerinden mümkün olmaktadır. Dışişleri Arşivi'nin geliştirdiği *invenio* adlı programa önceden mail yoluyla başvuruda bulunularak abone olunmakta ve araştırmacılar dijital ortama aktarılan belgeleri bulundukları yerden (ister Almanya içinden ister Almanya dışından) görüp kendi bilgisayarlarına indirebilmektedirler[45]. Almanya'nın İstanbul Başkonsolosluğu ve Ankara Büyükelçiliği belgeleri de dijitalleştirme ve *invenio* programı kapsamında yer almaktadır.

Dışişleri Siyasi Arşivi'nin sadece Türkiye ile ilgili kataloglarına bir göz atıldığında bile son yüz elli yıllık Türkiye tarihi konusunda nasıl zengin ve geniş bir belge kaynağıyla karşı karşıya olduğumuz hemen anlaşılmaktadır. Almanya'nın Türkiye ile yakın siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel ilişkileri Alman diplomatların hemen her konuda Türkiye'deki gelişmelerle ilgili araştırmalar yapmalarına, bilgi toplamalarına ve bunları merkeze raporlamalarına yol açmıştır. Söz konusu raporlardaki bilgiler ise bize Türkiye'nin yakın geçmişine dair tarihinin anlaşılmasında ve yazılmasında paha biçilemez değerde veriler sunmaktadır. Üstelik Alman arşivlerindeki verileri yalnızca Türk-Alman ilişkileri bağlamında düşünmemek gerekir. Almanya'nın modern dönemde önemli bir Avrupalı ve küresel aktör olduğunu göz önünde bulundurursak onun diğer ülkelerle ilişkilerine ve o ülkelere dair arşivindeki sayısız belgelere de önem vermemiz gerekir. Örneğin Türkiye'nin NATO ve ABD ile olan ilişkilerini anlamak için bir başka NATO üyesi olan Almanya'nın arşivlerine de göz atmamız gerekir. Zira Alman belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla 1960 sonrası dönemde ABD'nin NATO kapsamında Türkiye'ye yönelik birçok askerî ve mali yükümlülüğünü Almanya üzerinden

44 Siyasi Arşiv'in kullanımına yönelik pratik bilgilere şuradan ulaşabilirsiniz: https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/praktische-hinweise (Erişim Tarihi: 29.05.2024).

45 Invenio programı hakkında geniş bilgi için bk. https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/bestellen-und-zitieren-mit-invenio (Erişim Tarihi: 29.05.2024).

yerine getirmeye çalıştığı fark edilmektedir[46]. Türk tarihinin en doğru şekilde anlaşılması ve bu kıymetli bilgi hazinesinden en iyi şekilde yararlanmak için iyi bir Almanca bilgisi gerekmektedir. Türk tarihçileri arasında Almanca bilen ve gerek literatürdeki gerekse de arşivlerdeki Almanca kaynakları kullanabilen tarihçi sayısı arzulanan durumda değilse de büyük bir gelişme göstermiştir. Almanca kaynaklardan yeterince yararlanılamaması ise Türk tarihinin yakın geçmişinin yeniden inşası konusunda yadsınamaz bir boşluk doğuracaktır.

46 Bu konuda yayımlanmış Dışişleri Bakanlığı belgelerinden çok sayıda örnek göstermek mümkündür. Örneğin 19, 20 Şubat 1961'de New York'ta Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı van Scherpenberg ile Amerikalı yetkililer arasında yapılan müzakerelerde Türkiye ve Yunanistan gibi NATO üyesi ülkelere yönelik savunma yardımlarının doğrudan Almanya tarafından üstlenilmesi Amerikalılar tarafından gündeme getirilmiştir. Bk. Belge No: 55. Yine 6 Şubat 1961 Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı van Scherpenberg'den Başbakan Adenauer'a gönderilen bir yazıda gelişmekte olan ülkelere (Türkiye ve Yunanistan başta olmak üzere) yapılacak maddi yardımların bütçeye olan yükü dile getirilmiştir. Söz konusu yazıdaki şu ifadeler dikkat çekicidir: "(…) Amerikalılar tarafından hazırlanmış olan ve bizim tarafımızdan üstlenilmesi Amerika için gerçek bir rahatlamaya yol açabilecek projelerin uygulanması için 300 milyon DM'den az olmayacak bir katkının kullanılması planlanmış ve Amerikalılara teklif edilmiştir." Belge No 35. Söz konusu belgeler için bk. **Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1961**, Herausgegeben im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston 2018, s.227-230 (Belge No: 55) ve 145-147 (Belge No: 35).

SONUÇ

Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin 1871'de Alman birliğinin kurulmasından günümüze kadar uzanan Almanya tarihinde kesintisiz bir devamlılığa sahip olduğunu gördük. Yüz elli yılı aşmış bu uzun süreçte yalnızca İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya'ya yaşattığı yıkım sebebiyle 1945-1951 yılları arası dönemde bir boşluk vardır. O boşluk döneminde zaten diğer tüm devlet kurumları gibi Almanya Dışişleri Bakanlığı da kurumsal olarak var olmamıştır. Türkiye/Türkler ile diplomatik ilişkiler bağlamında ise Alman Dışişleri Siyasi Arşivi'nin Türkiye'ye dair belgeler konusunda görece kısa iki zaman aralığında sustuğunu görüyoruz. Bu zaman aralıklarından ilki Birinci Dünya Savaşı sonrasına (1918-1924), ikincisi ise İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden döneme aittir (1945-1952). Bu noktada 1918-1924 arası döneme bir parantez açmak gerekir. Öyle ki söz konusu yıllarda her ne kadar iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kesilmişse de Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde gerek doğrudan gerekse de dolaylı şekilde Osmanlı Devleti ve Anadolu'daki Millî Mücadele hareketi hakkında çok sayıda kıymetli bilgiler bulunabilmektedir. Almanlar o dönemde savaş sonrası genel dengeler ve bilhassa kendilerinin Versailles Barış Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerinin uygulanmasında (bilhassa İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkiler/gerilimler bağlamında) Türk topraklarındaki gelişmeleri yakından takip etme ihtiyacı duymuşlardır. Aynı dönemde Bolşevikler idaresindeki Rusya'nın Müttefiklerle ilişkilerinde de Almanya/Berlin bir geçiş güzergahı olduğundan meseleler dolaylı da olsa bir şekilde Türkiye'deki durumu da içine alacak şekilde konu edilebiliyordu. Daha da önemlisi Mondros Mütarekesi sonrası ülkeden kaçan İttihatçı liderlerin 1918-1922 yılları arasındaki Almanya merkezli faaliyetlerinin de Almanlarca dış (ve hatta iç) politik gelişmeler bağlamında takip edilmiş olmasıdır. Yine aynı İttihatçı liderlerin çoğunun Ermeni teröristlerce Almanya'da katledilmiş olmaları da 1918-1924 arası dönemi Türk tarihçiliği açısından dikkate değer kılmaktadır.

Cumhuriyet Türkiye'si Türk-Alman ilişkileri tarihi hakkında yazılanlar hâlâ yeterli olmaktan uzaktır. Bunda Alman arşivlerinin kullanımı konusunda ortada olan eksikliğin yanında Cumhuriyet dönemi Türk arşivlerinin de bir türlü gerçek manada araştırmacılara açılamamış olmasının büyük etkisi vardır. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem Türk-Alman ilişkileri

resmî belgelere dayalı olarak henüz tam manasıyla yazılmamıştır.[47] Bu konuda yayımlanan Alman belgeleri çok şey söylemekle birlikte resmî belgeler konusunda Türk tarafının eksik olması ilişkilerin mahiyetinin tam anlaşılmasını önlemektedir. NATO, Avrupa Birliği ve Soğuk Savaş dönemi bağlamında bu ilişkinin görünenden daha derin olduğunu tahmin etmek güç olmasa gerektir.

Kuruluşundan itibaren kurumsal-bağımsız bir arşiv olarak faaliyet gösteren Dışişleri Siyasi Arşivi mahremine girilmiş ve savaş ganimeti olarak galip devletler tarafından tüm belgelerine el konulup ülke dışına götürülmüş bir arşiv olarak da dünyada belki de eşi benzeri görülmemiş bir tarihi geçmişe sahiptir. 1871'de Fransa'ya karşı kazanılan bir savaşla kurulan Almanya Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisine rağmen 1945'e kadar Avrupa (ve Dünya) için bir "sorun" oluşturmuş ve mevcut "dünya sistemine/statükosuna" itiraz eden bir millet ve devlet olarak bu "itirazı" Avrupa için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Müttefiklerin Dışişleri Arşivi'ne el koymaları bu "Alman sorununu" anlamaya ve "çözmeye" yönelik bir hamle olarak görülebilir. Kuşkusuz el konulan ve ardından Müttefikler tarafından yayımlanmaya başlanan arşiv belgeleri ile Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Almanya'sının dünya kamuoyu önünde kanıtlara dayalı olarak mahkûm edilmesi hedeflenmekteydi. Nitekim belgelerin yayımlanmasına ilişkin bu görevi Müttefiklerce demokratik temelde kurulan Federal Almanya'nın aynı yaklaşımla sürdürmesi savaş sonrası dönemde arşivlerin kullanımı ve kamuoylarına açılması politikaları için genel bir örneklik de teşkil etmiş olabilir.

Modern dönem Türk-Alman ilişkileri ve Osmanlı/Türkiye tarihi hakkında yararlanılabilecek Alman arşivleri bu makale kapsamında merkeze alınan ve genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılan Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi ile sınırlı değildir. Bu manada yararlanılabilecek diğer Alman arşivleri arasında Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz [Prusya Kültür Varlıkları Gizli Devlet Arşivi] (GStA PK), Bundesarchiv Koblenz [Federal Arşiv Koblenz] (BAK), Bundesarchiv Lichterfelde [Federal Arşiv Lichterfelde] (BAL) ile Freiburg'da bulunan askerî arşiv (Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg (BA-MAF)) zikredilmelidir. Öte yandan araştırılacak konuya göre

47 İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ikiye bölünen (Doğu ve Batı) Almanya'nın Türkiye ile ilişkileri için bk. Can Özren, **Die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zur Türkei (1945/49-1963): politische und ökonomische Interessen im Zeichen der deutschen Teilung**, Lit Verlag, Münster 1999.

diğer bazı eyalet arşivleri ile (örneğin Bayerisches Hauptstaatsarchiv) şehir arşivlerinden de yararlanılabilir.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) | *This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Aksakal, Mustafa, **Harb-i Umumi Eşiğinde. Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPB) 1952, Hrg. im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, "Aufzeichnung des Staatssekretärs Hallstein", Belge No: 250, 21 Aralık 1952, München 2000.

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1951, Generalkonsul I. Klasse von Kamphoevener, Istanbul, an das Auswärtige Amt, Belge No: 89, 22 Mayıs 1951, München 1999.

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1961, Herausgegeben im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston 2018.

Alkan, Necmettin ve Şimşek, Eyyub, **Savaşanların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Alkan, Necmettin, **İmparatorluğun Son Savaşı. Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?**, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

Alkan, Resul, **Türk Ordusunda Son Alman General Hilmar von Mittelberger**, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

Alkan, Resul, **Türkische Post. Türkiye'de Bir Alman Propaganda Gazetesi 1926-1944**, Çeviren: Arif Ünal, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2024.

Altıntaş, Yusuf Ziya, "Osmanlı Ordusunun Alman Gazileri: Bund der Asienkämpfer ve Türkiye'de Cumhuriyetin İlanı Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Siyaset, Toplum ve İTÜ**, Editör: Ebubekir Ceylan, İTÜ Yayınevi, İstanbul 2023, s.178-213.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990 (Cilt I: 1914-1980)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994, s.399-402 (10. Baskı).

Asker, Ahmet, **Kemalist Türkiyeden Nazi Almanyasına Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939**, Libra Yayınları, İstanbul 2014.

Avcı, Remzi, "Diplomasi Oryantalizm ve Alman Tarih Yazımında Osmanlı Devleti", **Dünya'da Osmanlı Tarih Yazımı -I-**, Editörler: Ahmet Özcan, Özhan Kapıcı ve Yalçın Murgul, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2020, s.279-305.

Bayraktar, İlona, "Kaiser II. Wilhelm'in İstanbul'a Üç Ziyareti ve Hediyeler", **İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53, İstanbul 2010, s.59-96.

Beydilli, Kemal, **1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı**, İstanbul 1984.

Çolak, Mustafa, **Enver Paşa. Osmanlı-Alman İttifakı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts, Herausgeber Auswärtiges Amt Politisches Archiv und Historischer Dienst, Bonifatius GmbH, Paderborn 2018.

Deringil, Selim, **Denge Oyunu. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012 (Beşinci Basım).

Die Geschichte des Auswärtigen Amts: https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts (21.05.2024).

Gençer, Mustafa, "Erken Cumhuriyet Döneminde Almanya ile Eğitim İlişkileri", **Erzurum Atatürk Üniversitesi, 100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-14 Ekim 2023, Erzurum)**, Yayımlanmamış Sempozyum Bildirisi.

Gençer, Mustafa, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu". 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim,** İletişim Yayınları, İstanbul 2015 (3. Baskı).

Gerede, R. Hüsrev, **Hitler Almanya'sında Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)**, Hazırlayan: Hulûsi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021 (2.Basım).

Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (22.05.2024).

Grüsshaber, Gerhard, **Türk Ordusunda Alman Ruhu. Bir Askeri Teknoloji Transferi Tarihi**, Çeviren Borkurt Leblebicioğlu, Say Yayınları, İstanbul 2022.

https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (21.05.2024).

https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/bestellen-und-zitieren-mit-invenio (29.05.2024).

https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/bestellen-und-zitieren-mit-invenio (29.05.2024) .

https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/praktische-hinweise (29.05.2024).

https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/search/query.html?fulltext=&action=Finden!&mode=advanced&opA=%2B&flA=monogrTitle&txA=&opB=%2B&flB=seriesTitle&txB=%22Akten+zur+deutschen+Auswärtigen+Politik%22&opC=%2B&flC=publisher&txC=&opD=%2B&yearFr (27.05.2024).

https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/reichsarchiv.html (23.05.2024).

https://www.ifz-muenchen.de/aktuelles/themen/akten-zur-auswaertigen-politik/open-access (23.05.2024).

Karacagil, Ö. Kürşad, "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)", **Türkiyat Mecmuası**, C 24/Güz, 2014, s.73-97.

Karagöz, Recep, **Almanya Yeni Yurt. Son Göçün Anatomisi**, Fide Yayınları, İstanbul 2007.

Kautsky, Karl, **Wie der Weltkrieg Entstand: Dargestellt nach dem Aktenmaterial des Deutschen Auswärtigen Amts,** Berlin 1919.

Kılıç, Selami, **Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle Ermeni Sorunu ve Almanya,** TTK Yayınları, Ankara 2015.

Koçak, Cemil, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939). İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler,** TTK Yayınları, Ankara 2013 (2. Baskı).

Kon, Kadir, **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi,** Küre Yayınları, İstanbul 2013.

Krethlow, Carl Alexander, **Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz Pascha. Eine Biographie**, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2012.

Kurt Doss, **Das deutsche Auswärtige Amt im Übergang vom Kaiserreich zur Weimarer Republik. Die Schülersche Reform**, Droste Verlag, 1977.

Mangold-Will, Sabine, **Begrenzte Freundschaft. Deutschland und die Türkei 1918-1933,** Wallstein Verlag, Göttingen 2013.

Möckelmann, Reiner, **İkinci Vatan Türkiye. Ernst Reuter'in Ankara Yılları**, Çeviren: Ahmet Arpad, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

Mommsen, Hans, **Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933**, Ullstein Verlag, Berlin 2009 (3. Baskı).

Mühlmann, Carl, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege,** Leipzig 1940.

Mühlmann, Carl, **İmparatorluğun Sonu 1914. Osmanlı Savaşa Neden ve Nasıl Girdi?**, Almancadan çeviren: Kadir Kon, Timaş Yayınları, İstanbul 2014 (2. Baskı).

Neumark, Fritz, **Boğaziçinde Sığınanlar. Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim, Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953**, Çeviren: Şefik Alp Bahadır, Kopernik Yayınları, İstanbul 2017.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004 (9. Baskı).

Ortyalı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018 (17. Baskı).

Özcan, Ertekin, **Almanya'daki Türkiye. Göçün 60. Yılında Türkiye Kökenli Toplumun ve Örgütlerinin Gelişimi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 2024.

Özren, Can, **Die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zur Türkei (1945/49-1963): politische und ökonomische Interessen im Zeichen der deutschen Teilung**, Lit Verlag, Münster 1999.

Pekesen, Berna, **Zwischen Sympathie und Eigennutz. NS-Propaganda und die türkische Presse im Zweiten Weltkrieg**, Lit Verlag, Münster 2014.

Reisman, Arnold, **Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011 (2. Baskı).

Schöllgen, Gregor, **Emperyalizm ve Denge. Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914,** Çeviren: M. Sami Türk, Kronik Yayınları, İstanbul 2022.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yayınları, Ankara 2000, s 509-617 (3. Baskı).

Tezel, Yahya S., Cumhuriyet **Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950***)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

Thimme, Roland, "Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts. Rückgabeverhandlungen und Anktenedition 1945-1995", **Institut für Zeitgeshichte,** Jahrgang 49 (2001), Heft 2, s.317-362.

Trumpener, Ulrich, **Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu 1914-1918,** Çeviren: İbrahim Tolga Kara, Selenge Yayınları, İstanbul 2023.

Yasamee, Feroze A. K., Abdülhamid'in **Dış Politikası. Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888,** Çeviren: Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Yorulmaz, Naci, **Büyük Savaşın Kara Kutusu: II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası,** Çeviren: Yusuf Selamn İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Zolling, Peter, **Deutsche Geschichte von 1871 bis zur Gegenwart, Bundeszentrale für politische Bildung,** Bonn 2005.

EKLER

Ek-1. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nde Dijitalleştirilen Belgeler Hakkında Tablo

Hâlihazırda aşağıdaki tabloda yer alan kayıtlar dijitalleştirilmiş ve invenio'da görüntülenebilir durumdadır. Ayrıca "OCR metinlerinde arama" fonksiyonu ile "gelişmiş arama" kullanılarak tam metin olarak da aranabilirler[48]:

A) bis 1945 (Deutsches Reich) [1945'e kadar (Alman İmparatorlu)]:

RAV	128	Gesandtschaft Konstantinopel und Botschaft Ankara I/ Bände 96-102 und 164-174 [İstanbul Konsolosluğu ve Ankara'daki Elçilik]
RZ	101	Büro Reichsminister/ alle Bände außer 35475-35575 [İmparatorluk Bakanlığı Ofisi/ 35475-35575 dışındakiler]
RZ	102	Büro Staatssekretäre/ komplett digitalisiert [Bakanlıklar/ Tamamen dijital]
RZ	105	Büro Unterstaatssekretär/ komplett digitalisiert [Dışişleri Müsteşarlığı Ofisi/Tamamen dijital]
RZ	106	Unterstaatssekretär Luther/ komplett digitalisiert [Müşavir Luther/ Tamamen dijital]
RZ	201	Abteilung IA/ komplett digitalisiert [Kısım IA/ Tamamen dijitalleştirilmiş]
RZ	202	Großes Hauptquartier/ Bände 22130, 22141-22290 [Ana Karargâh]
RZ	206	Länderabteilung II/ Bände 30012-30576 [Ülkeler Kısmı II]
RZ	207	Länderabteilung III/ Bände 30577-30651[Ülkeler Kısmı III]
RZ	208	Länderabteilung IV/ Bände 30652-31986 [Ülkeler Kısmı IV]

48 https://archiv.diplo.de/arc-de/digitalisierte-und-einsehbare-bestaende--invenio-/2404424

RZ	211	Politische Abteilung/ Bände 77093-77096, 101203-101403, 102763-102895, 102896-103580, 103581-103648, 150001-154421, 261119-261228, 273020-273021 [Siyasi Kısım]
RZ	214	Referat D/Abteilung Inland/ Bände 98236-101231 und 269662-269720 [D Birimi/ Ülke İçi Kısımı]
RZ	250	Handakten Simons/ Bände 25928-25929 [Simon'un Referans Dosyaları]
RZ	504	Kultur/ nur Brandakten digitalisiert [Kültür/ Yalnızca yangına maruz kalan dosyalar dijitalleştirildi]
RZ	505	Institute/ Bände 65788-65838 [Kurumlar]
RZ	506	Medizinalwesen/ nur Brandakten digitalisiert [Tıpla ilgili olanlar/ Yalnızca yangına maruz kalan dosyalar dijitalleştirildi]
RZ	507	Hochschulen/ nur Brandakten digitalisiert [Yükesek Okullar/ Yalnızca yangına maruz kalan dosyalar dijitalleştirildi]
RZ	508-1	Schulen/ nur Brandakten digitalisiert [Okullar/Yalnızca yangına maruz kalan dosyalar dijitalleştirildi]
RZ	509	Geistliche Angelegenheiten/ Band 61573 [Ruhani/dini dosyalar]
RZ	510-1	Deutschtum im Ausland/ Bände 100904-100937 [Yurtdışında Almanlık]

B) ab 1949 (Bundesrepublik Deutschland): [1949'dan bu yana (Federal Almanya)]

B	2	B STS	Büro Staatssekretäre [Büro Sekreterleri]
B	10	ABT. 2	Politische Abteilung [Siyasi Kısım]
B	11	ABT. 3	Länderabteilung [Ülkeler Kısmı]
B	15	SEKR. SCHUMAN-PLAN	Sekretariat für Fragen des Schuman-Plans [Schumann Planı sorunları için sekreterlik]

B	17	REF. 219/208	Saarfragen [Saar Sorunu]
B	23	REF. 203	Nordische Staaten, Österreich, Schweiz [Kuzey Ülkeleri, Avusturya, İsviçre]
B	24	REF. 204/IA3	Frankreich, Belgien, Niederlande, Luxemburg, Italien, Monaco, Andorra [Fransa, Belçika, Holanda, Monako, Andora]
B	26	REF. 206/IA4	Mittelmeer, Nordische Staaten, Österreich, Schweiz [Akdeniz, Kuzey Ülkeleri, Avusturya, İsviçre]
B	30	REF. 300/IB1	Vereinte Nationen [Birleşmiş Milletler]
B	30	REF. IB1-9	Koordinierung humanitärer Hilfsmaßnahmen [İnsani yardımların koordinasyonu]
B	32	REF. 305/IIA6	USA, Kanada [ABD, Kanada]
B	33	REF. 306/IB2	Mittel- und Südamerika/ Bände 1-407 [Orta ve Güney Amerika]
B	36	REF. IB4	Naher und Mittlerer Osten und Nordafrika [Yakın ve Ortadoğu]
B	38	REF. IIA1	Berlin und Deutschland als Ganzes [Berlin ve Almanya bir bütün olarak]
B	39	REF. IIA2	Deutsche Ostfragen [Alman Doğu Sorunu]
B	41	REF. IIA4	Sowjetunion [Sovyetler Birliği]
B	42	REF. IIA5	Osteuropa, Ostasien [Doğu Avrupa, Uzak Asya]
B	43	REF. 302/II8/UA IIB	Abrüstung und Sicherheit [Silahsızlanma ve Güvenlik]
B	44	REF. IIA8	China, Nordvietnam, Nordkorea, Mongolische Volksrepublik, Hongkong und Macao [çin, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore, Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Honkong ve Makao]

B	51	UA IVA/40	Allgemeine Handelspolitik [Genel Ticaret Politikası]
B	67	REF. 417	Ferner Osten, Ostasien, Australien, Neuseeland [Uzakdoğu, Doğu Asya, Avustralya, Yeni Zelanda]
B	90	ABT. 6	Kulturabteilung [Kültür İşleri Kısmı]
B	90	REF. 600/IV1	Kulturpolitik, Grundsatzangelegenheiten [Kültür Politikası, Temel Meseleler]
B	90	REF. 600	Kulturpolitik, Grundsatzangelegenheiten [Kültür Politikası, Temel Meseleler]
B	116	M3	Sprachendienst [Dil hizmeti]
B	116	M4	Sprachendienst [Dil hizmeti]
B	150	AAPD	Edition „Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland”/ Bände 1-681 [“Federal Almanya’nın Dış Politikası”na Ait Dosyaların” Edisyonu/ Ciltler 1-681]

C) 1949- 1990 (Deutsche Demokratische Republik) [1949-1990 arası (Doğu Almanya)]

M	1	A	A-Aktenbestand (1949-1966) [A- Dosyalar Grubu (1949-1966)]
M	1	C	C-Aktenbestand (bis 1979) [C- Dosyalar Grubu (1979’a kadar)}
M	1	DOK	Außenpolitische Dokumente [Dış politikayla ilgili belgeler]
M	1	G-A	Offengelegte Geheimakten [Açık bırakılan gizli dosyalar]
M	1	LS-A	Leitungssitzungen [Yönetim oturumları]
M	1	RA/MFAA	Stellenübersichten und Organisationspläne des MfAA [Doğu Almanya Dışişleri Bakanlığının iş özetleri ve organizasyon planı]

M	1	RA/STE	Organisations- und Stellenpläne der Arbeitseinheiten und Auslandsvertretungen [Çalışma birimlerinin ve dış temsilciliklerin organizasyon ve iş planları]
M	2		B-Aktenbestand [B-Dosyalar grubu]
M	3		Verschlusssachen [Sınıflandırılmış işler/ belgeler]
M	95		Zentrale Mikrofilmstelle/ Bände 1-20581, 21548-32534 [Merkezi Mikrofilm Birimi]
M	95	STG	Zentrale Mikrofilmstelle Staatsgeheimnisse [Merkezi Mikrofilm Biriminde devlet sırları]

D) Nachlässe [Terekeler]

NL	253	Rössler, Walter
NL	306	Stresemann, Gustav

E) Personalakten [Personel Dosyaları]

P	1	Personalakten Deutsches Reich/ Bände 1108-1187 [Alman İmparatorluğu personel dosyaları]
P	11	Personalfragebögen aus dem Jahr 1944 [1944 yılının personel anketleri]

F) Amtsbücher [Büro Defterleri]

AB	2	Matrikel und Passregister des Deutschen Reiches [Alman İmparatorluğu'nun nüfus ve pasaport kayıtları]

G) Sammlungenn [Koleksiyonlar]

S	12	Ministerratsbeschlüsse [Bakanlar Kurulu kararları]

Ek-2 A. Siyasi Arşiv'in Türkiye ile İlgili Kataloğu

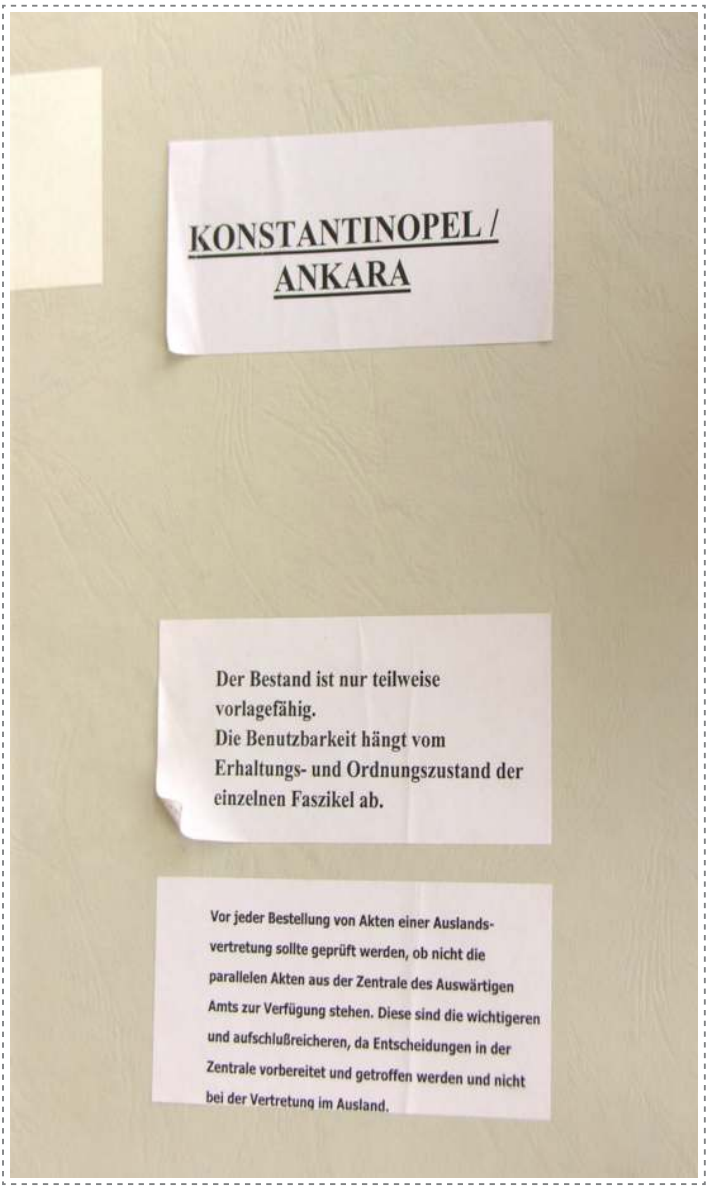

Ek-2 B. Kataloğun İçeriğinden Bazı Konu Başlıkları (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi)

- 20 -

Fach	Akten-zeichen	Konstantinopel	Bd. Nr.	Arch. Nr.	Datum
20	194-10-11	Deutsche Schulpolitik in der Türkei (Deutschunterricht in türkischen Schulen)	7 8 9	398 399 400	1914-1915 1915-1917 1918
	217-10-11a	Deutsch-türkische Vereinigungen und Kulturbestrebungen in der Türkei	2 3 4	401 402 403	1916 1916-1917 1917-1918
	260-10-14	Sprachunterricht	1	404	1916-1917
	305-10-16	Deutsche Lehrkräfte an türkischen Schulen	1 2	405 406	1916-1918 1918
21	226-10-13	Universität Konstantinopel	1	407	1915-1917
	58-XII 3	Epidemische Krankheiten	28 29 30	408 409 410	1911-1914 1914-1916 1916-1918
	156-14-5	Deutsche Ärzte im türkischen Dienst (Hospital Gülhane)	3 4	411 412	1907-1912 1912-1918
	154-22-5	Ausübung der ärztl. Praxis in der Türkei	1 2	413 414	1883-1907 1906-1918
	267-22-5a	Ärztliche Propaganda in der Türkei	1	415	1917
	245-X-15	Krankenhäuser in der Türkei	1	416	1915-1917
	64-26-3	Mitteilungen in geographischen und anderen wissenschaftlichen Angelegenheiten	5	417	1911-1917
	205-26-5	Deutsche Kunstausstellung in Konstantinopel	1	418	1918

Ek-2 C. Katalog İçeriğinden Bazı Konu Başlıkları (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi)

- 21 -

Fach	Akten-zeichen	Konstantinopel	Bd. Nr.	Arch. Nr.	Datum
21	200-26-6	Das Erdbeben 1912 und die Hilfs-aktion	1	419	1912-1913
	67-31-2	Schliemann, Ausgrabungen in Troja	1	420	1882-1890
			2	421	1892-1906
	66-31-2	Sammlungen für Museen, pp, Aus-grabungen	16	422	1910-1912
			17	423	1912-1918
		(Assurfunde)	17a	424	1914
	24-31-3	Ausgrabungen in Pergamon	3	425	1886-1895
			4	426	1896-1915
	218-31-3a	Sofinas und Ruinen in Pergamon	1	427	1914
22	205-31-4	Ausgrabungen, Sammlungen für Museen pp und Empfehlungen	2	428	1906-1917
			3	429	1917-1918
	193-31-5	Expedition des Frh. v. Oppenheim nach Mesopotamien	1	430	1910-1912
			2	431	1912-1913
			3	432	1913-1916
		Expedition nach Afghanistan (5 Hefte) Niedermayer		433	
	255-2-6a	Osmanischer Lloyd (Presse)	1	434	1916-1918
			2	435	1918
			3	436	1918
		Secreta Verschiedenes	1	437	1911-1916

Ek-2 D. Katalog İçeriğinden Bazı Konu Başlıkları (Cumhuriyet Dönemi)

- 22 -

Fach	Akten-zeichen	Ankara	Bd. Nr.	Arch. Nr.	Datum
22	Prot.2 b	Fremde dipl. und konsul. Behörden in der Türkei	1	438	1925-1936
	Prot.3	Türk. dipl. u. konsul. Behörden in Deutschld. und anderen Ländern	1	439	1924-1938
		Personalien der türkischen Diplomaten	1	440	1927-1928
	Pol.2 a	Deutsch-türkische Beziehungen	1	441	1924-1939
)		Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, anderen Staaten u. zwischen anderen Staaten	1	442	1940-1942
)			2	443	1941-1942
			3	444	1942
		Weltpolitik	1	445	1925-1940
	Pol.2	Politische Übersichten	2	446	1936-1940
23	Pol.2 a	Politische Stimmungsberichte	1	447	1940
)	Pol.1 a	Sandjak Alexandrette	3	448	1938-1939
)	Pol.2	Der deutsche Militär-, Luftfahrt- und Marine-Attaché in der Türkei (persönlich)	1	449	1935-1941
	Pol.2-2b	Der deutsche Militär- und Luftfahrt-Attaché Geheim	1	450	1936-1940
		dass. (Geheime Kommandosache)	1	451	1940-1941
			2	452	1941
			3	453	1941-1942
			4	454	1942
	Pol.2-2c	Marine-Attaché bei der Botschaft Ankara	1	455	1939-1940

Ek-2 E. Katalog İçeriğinden Bazı Konu Başlıkları (Cumhuriyet Dönemi)

- 27 -

ach	Akten-zeichen	Ankara	Bd. Nr.	Arch. Nr.	Datum
26	Pol.3	Ungarn	2	532	1936-1939
		Vereinigte Staaten	2	533	1936-1939
		Völkerbund	13	534	1938-1939
	Pol.3-1	Innenpolitik der Türkei (Innere Verwaltung) Ministerien	2	535	1931-1941
		Reformen für die Europäisierung der Türkei	2	536	1929-1937
		Angora als Hauptstadt der Türkei	1	537	1924-1928
			1a	538	1924-1928
	Pol.4	Judentum	1	539	1925-1939
			2	540	1937-1939
	Pol.4-2	Bolschewismus, Kommunismus	2	541	1932-1939
	Pol.4	Minoritäten (Minderheiten)	2	542	1930-1940
27	Pol.3-3	Marine, Militär	1	543	1924-1926
		Marineangelegenheiten Allgemein	1	544	1928-1939
			3	545	1934-1939
		Militärangelegenheiten	2	546	1934-1940
	D Pol.	Deutschlands auswärtige Politik Allg.	5	547	1939
		Reisen deutscher Staatsmänner	1	548	1939
		Kolonialpolitik	1	549	1937-1939

Ek-3 A. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Müttefikler Tarafından El Konulan Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi Belgelerinden Oluşturulan "Oxford" Kataloğu

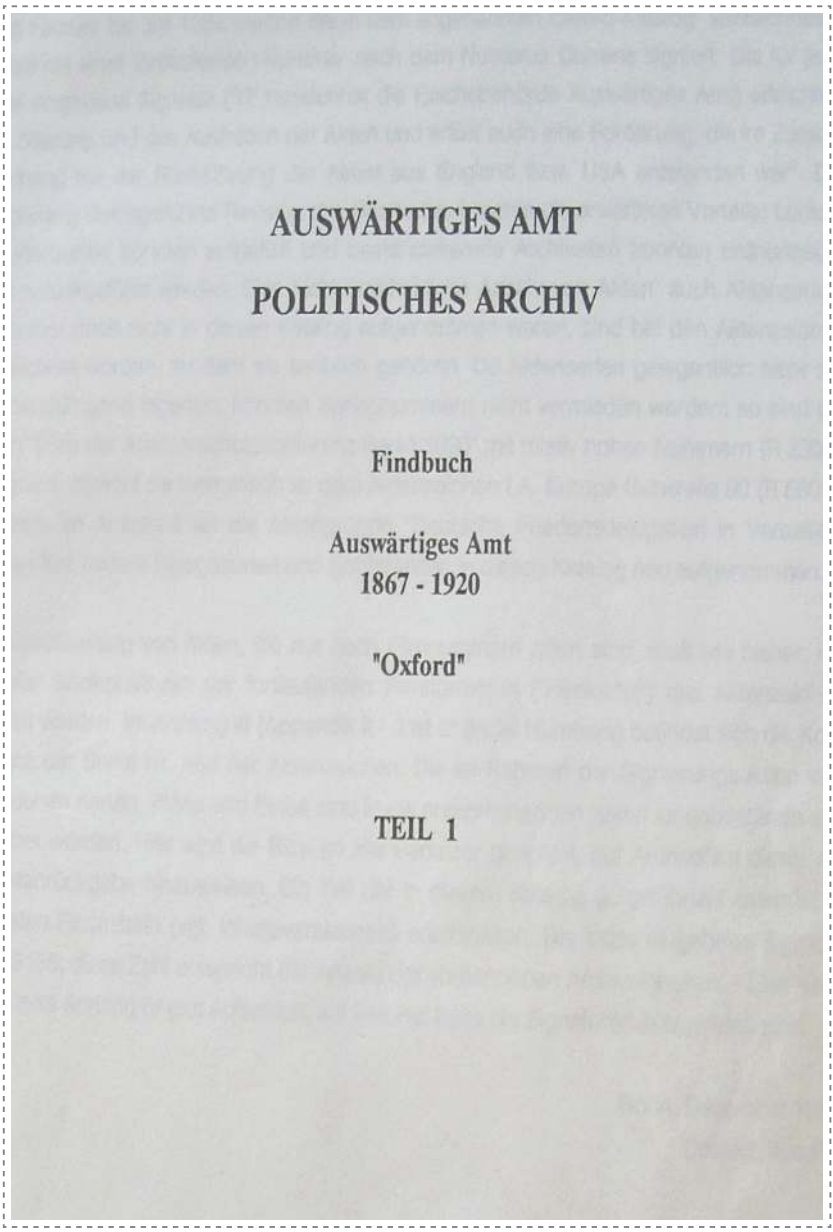

AUSWÄRTIGES AMT

POLITISCHES ARCHIV

Findbuch

Auswärtiges Amt
1867 - 1920

"Oxford"

TEIL 1

EK-3 B. "Oxford" Kataloğuna Dair Almanca Açıklama

Vorbemerkung

Von Februar bis Juli 1989 wurden die in dem sogenannten Oxford-Katalog[1] verzeichneten Akten mit einer fortlaufenden Nummer nach dem Numerus Currens signiert. Die für jede Akte vergebene Signatur ("R" bezeichnet die Reichsbehörde Auswärtiges Amt) erleichtert die Zitierung und das Ausheben der Akten und erfüllt auch eine Forderung, die im Zusammenhang mit der Rückführung der Akten aus England bzw. USA entstanden war[2]. Die gleichzeitig durchgeführte Revision des Bestandes brachte die erwarteten Vorteile: Lücken in Aktenserien konnten aufgefüllt und bestandsfremde Archivalien konnten ordnungsgemäß zurückgeführt werden. Eine nicht unerhebliche Anzahl von Akten, auch Aktenserien, die bisher noch nicht in diesen Katalog aufgenommen waren, sind bei den Aktenzeichen verzeichnet worden, zu dem sie sachlich gehören. Da Aktenserien gelegentlich nicht zusammenhängend lagerten, konnten Springnummern nicht vermieden werden: so sind die Akten "Büro der Arbeiterschutzkonferenz Berlin 1890" mit relativ hohen Nummern (R 23047 ff) signiert, obwohl sie thematisch zu dem Aktenzeichen I.A. Europa Generalia 90 (R 590 ff) gehören. Im Anschluß an die Aktengruppe "Deutsche Friedensdelegation in Versailles" wurden fünf weitere Delegationen und Konferenzen in diesen Katalog neu aufgenommen.

Zur Identifizierung von Akten, die nur nach Filmnummern zitiert sind, muß wie bisher, mit Hilfe der Konkordanzen der fortlaufenden Filmnummern ("Filmkartei") das Aktenzeichen ermittelt werden. Im Anhang III (Appendix II - List of Serial Numbers) befindet sich die Konkordanz der Serial Nr. und der Aktenzeichen. Die im Rahmen der Signierungsaktion aufgefundenen Karten, Pläne und Fotos sind in die entsprechenden Sammlungsbestände eingeordnet worden. Hier wird die Bitte an alle Benutzer gerichtet, auf Archivalien dieser Art bei Aktenrückgabe hinzuweisen. Ein Teil der in diesem Katalog aufgeführten Akten ist in separaten Findmitteln (vgl. Inhaltsverzeichnis) erschlossen. Die letzte vergebene Signatur ist R 23155; diese Zahl entspricht der Anzahl der vorhandenen Archiveinheiten. - Eine Konkordanz im Anhang IV gibt Aufschluß, auf welcher Seite die Signaturen aufzufinden sind.

Bonn, Dezember 1989
Dostert, Wiedey

Zur Aktenbestellung ist die Angabe der
Signatur (z.B. **R 18503**) erforderlich.

[1] A Catalogue of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1867 - 1920, (comp. and ed. by) The American Historical Association, Commitee for the Study of War Documents, 1959

[2] vgl. Hans Philippi in "Der Archivar", 1958, 11. Jahrgang, Sp.211 und in "Der Archivar", 1960, 13. Jahrgang, Sp. 200

Ek-3 C. Müttefiklerin Hazırladığı Dışişleri Bakanlığı Arşivi Kataloğunun Kapağından

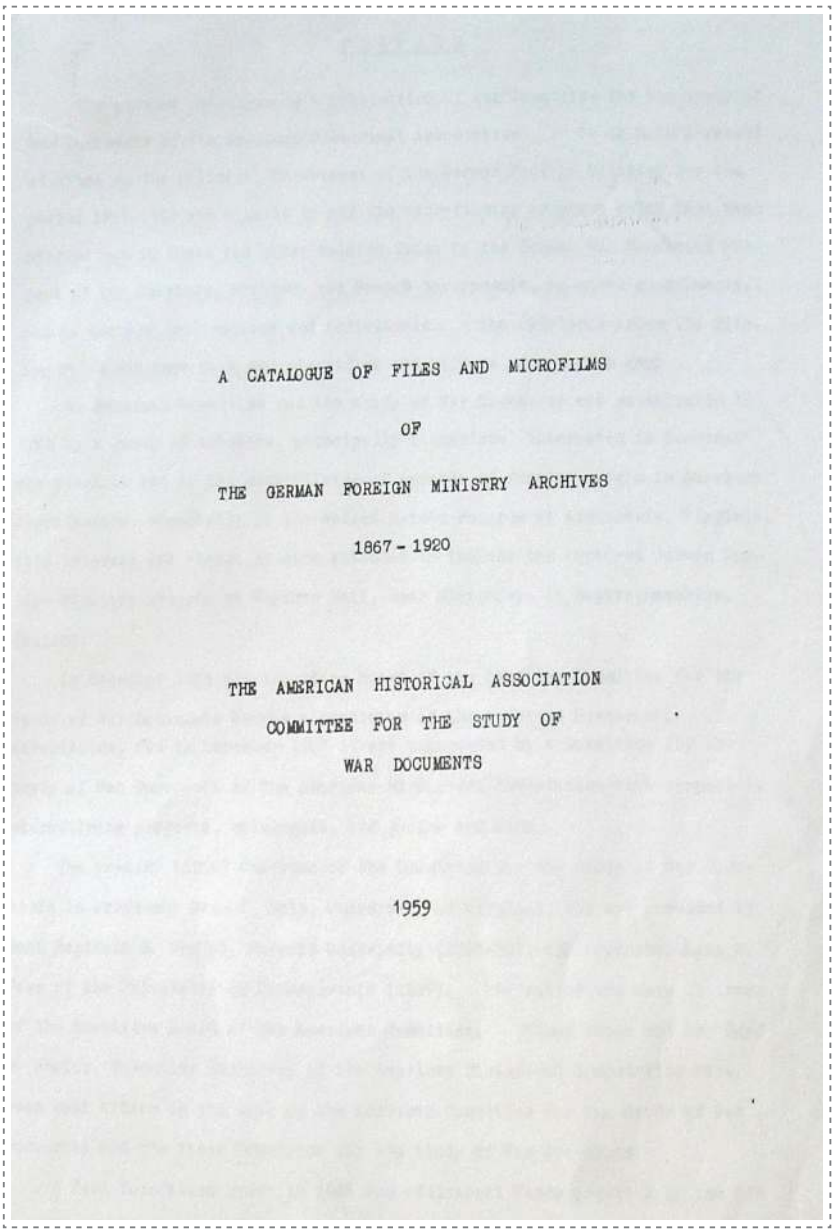

A CATALOGUE OF FILES AND MICROFILMS

OF

THE GERMAN FOREIGN MINISTRY ARCHIVES

1867 - 1920

THE AMERICAN HISTORICAL ASSOCIATION

COMMITTEE FOR THE STUDY OF

WAR DOCUMENTS

1959

Ek-3 D. “Oxford” Kataloğunun İçindekiler Kısmından İki Sayfa

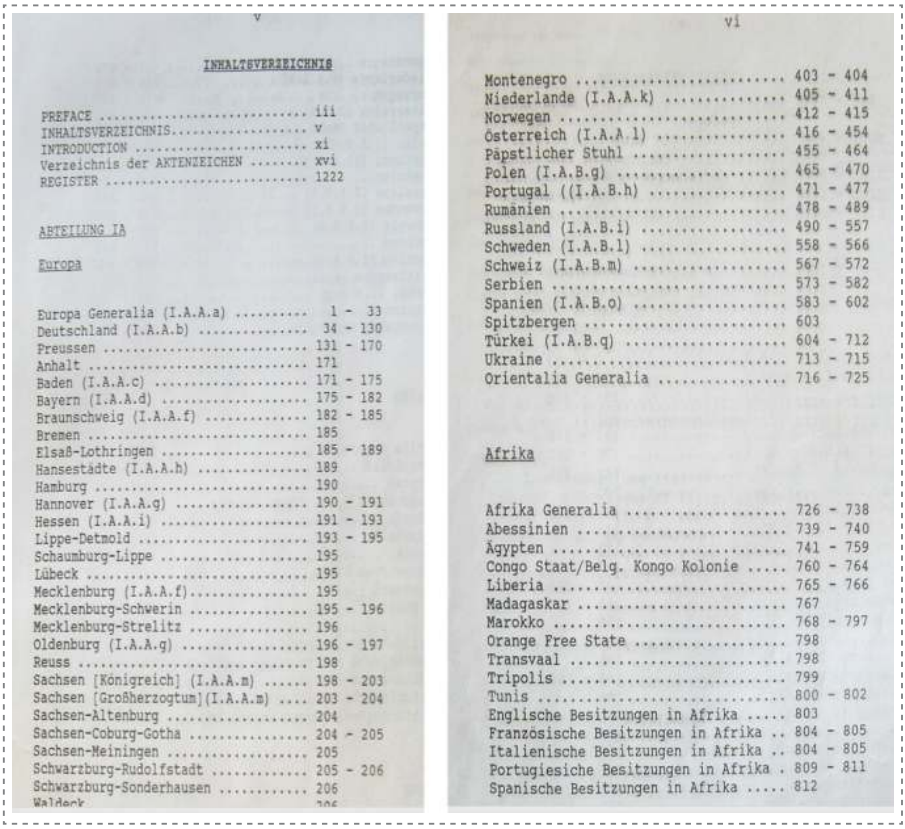

v

INHALTSVERZEICHNIS

PREFACE iii
INHALTSVERZEICHNIS..... v
INTRODUCTION xi
Verzeichnis der AKTENZEICHEN xvi
REGISTER 1222

ABTEILUNG IA

Europa

Europa Generalia (I.A.A.a) ..... 1 - 33
Deutschland (I.A.A.b) ..... 34 - 130
Preussen ..... 131 - 170
Anhalt 171
Baden (I.A.A.c) ..... 171 - 175
Bayern (I.A.A.d) ..... 175 - 182
Braunschweig (I.A.A.f) ..... 182 - 185
Bremen 185
Elsaß-Lothringen ..... 185 - 189
Hansestädte (I.A.A.h) 189
Hamburg 190
Hannover (I.A.A.g) ..... 190 - 191
Hessen (I.A.A.i) ..... 191 - 193
Lippe-Detmold ..... 193 - 195
Schaumburg-Lippe 195
Lübeck 195
Mecklenburg (I.A.A.f)..... 195
Mecklenburg-Schwerin ..... 195 - 196
Mecklenburg-Strelitz 196
Oldenburg (I.A.A.g) ..... 196 - 197
Reuss 198
Sachsen [Königreich] (I.A.A.m) ..... 198 - 203
Sachsen [Großherzogtum](I.A.A.m) .... 203 - 204
Sachsen-Altenburg 204
Sachsen-Coburg-Gotha ..... 204 - 205
Sachsen-Meiningen 205
Schwarzburg-Rudolfstadt ..... 205 - 206
Schwarzburg-Sonderhausen 206
Waldeck 206

vi

Montenegro ..... 403 - 404
Niederlande (I.A.A.k) ..... 405 - 411
Norwegen ..... 412 - 415
Österreich (I.A.A.l) ..... 416 - 454
Päpstlicher Stuhl ..... 455 - 464
Polen (I.A.B.g) ..... 465 - 470
Portugal ((I.A.B.h) ..... 471 - 477
Rumänien ..... 478 - 489
Russland (I.A.B.i) ..... 490 - 557
Schweden (I.A.B.l) ..... 558 - 566
Schweiz (I.A.B.m) ..... 567 - 572
Serbien ..... 573 - 582
Spanien (I.A.B.o) ..... 583 - 602
Spitzbergen 603
Türkei (I.A.B.q) ..... 604 - 712
Ukraine ..... 713 - 715
Orientalia Generalia ..... 716 - 725

Afrika

Afrika Generalia ..... 726 - 738
Abessinien ..... 739 - 740
Ägypten ..... 741 - 759
Congo Staat/Belg. Kongo Kolonie ..... 760 - 764
Liberia ..... 765 - 766
Madagaskar 767
Marokko ..... 768 - 797
Orange Free State 798
Transvaal 798
Tripolis 799
Tunis ..... 800 - 802
Englische Besitzungen in Afrika 803
Französische Besitzungen in Afrika .. 804 - 805
Italienische Besitzungen in Afrika .. 804 - 805
Portugiesiche Besitzungen in Afrika . 809 - 811
Spanische Besitzungen in Afrika 812

Ek-4. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin Bulunduğu Bina

Ek-5. Dışişleri Siyasi Arşivi'nde Belgelerin Saklanma Alanından

Ek-6. Siyasi Arşiv'in Okuma Salonu